

Det juridiske fakultet

Foretaksstraff uten skyld

Er det i overensstemmelse med overordnede rettsnormer *de lege lata* og *de lege ferenda* å operere med et objektivt ansvar for straff?

Sara Marie Hanssen

Liten masteroppgave i rettsvitenskap, JUR-3902 våren 2020

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
1.1	Tema og rettslig plassering	1
1.2	Problemstilling	1
1.3	Aktualitet.....	2
1.4	Avgrensning og presisering av tema	3
1.5	Rettskilder og metode.....	3
1.6	Fremstillingen videre.....	4
2	Bakgrunn og kontekst.....	6
2.1	Den historiske utviklingen	6
2.2	Begrunnelse for innføringen av foretaksstraff	8
2.3	Straffeloven (1902) § 48a.....	12
2.3.1	Skyldkravet.....	12
2.3.2	Nærmere om tilknytningskravet.....	18
2.3.3	Foretaksstraffens fakultative karakter	19
3	Foretaksstraff som fenomen	21
4	Straffeloven § 27; straff uten skyld?.....	25
4.1	Innledende bemerkninger	25
4.1.1	Ordlyd.....	25
4.1.2	Forarbeider	26
4.1.3	Juridisk litteratur	30
4.2	Oppsummering	30
5	Konfrontasjon med EMK.....	32
5.1	Innledning.....	32
5.2	EMK artikkel 7.....	33
5.2.1	Lovkravet	33
5.2.2	EMK artikkel 7; vern mot objektive straffbarhetsvilkår?	35
5.2.3	Er foretaksstraff forenlig med EMK artikkel 7?	38

5.3	EMK artikkel 6 nr. 2	39
5.3.1	Uskyldspresumsjonen.....	39
5.3.2	EMK artikkel 6 nr. 2; vern mot objektive straffbarhetsvilkår?	40
5.3.3	Er foretaksstraff forenlig med EMK artikkel 6 nr. 2?	44
6	Rettspolitiske synspunkter	46
6.1	Innledning.....	46
6.2	Hensiktsmessigheten av et objektivt straffansvar for foretak	46
6.3	Representasjonsansvar	47
6.3.1	Prinsipalansvar	47
6.3.2	Ledelsesansvar	48
6.3.3	Supplerende ansvar for anonyme og kumulative feil.....	49
6.4	Oppsummering	50
	Referanseliste.....	51

1 Innledning

1.1 Tema og rettslig plassering

Temaet for avhandlingen er hvilke krav som stilles til utvist skyld ved bruk av straff overfor foretak.¹ I norsk rett er foretaksstraff en strafferettslig konstruksjon, og temaet for avhandlingen er plassert på strafferettens område.

Det rettslige grunnlaget for å straffe foretak fremgår av straffeloven § 27.² Bestemmelsen lyder som følger:

Når et straffebud er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak, kan foretaket straffes. Det gjelder selv om ingen enkeltperson har utvist skyld eller oppfylt vilkåret om tilregnelighet, jf. § 20.

Med foretak menes selskap, samvirkeforetak, forening eller annen sammenslutning, enkeltpersonforetak, stiftelse, bo eller offentlig virksomhet.

Straffen er bot. Foretaket kan også fradømmes retten til å utøve virksomheten eller forbyes å utøve den i visse former, jf. § 56, og ilegges inndragning, jf. kapittel 13.

Foretak kan straffes «selv om ingen enkeltperson har utvist skyld eller oppfylt vilkåret om tilregnelighet». Ordlyden i strl. § 27 første ledd annet punktum etterlater tvil om hvorvidt det er tilstrekkelig med en objektiv overtredelse, eller om alle elementene i gjerningsbeskrivelsen må være oppfylt. Skyldkravet i foretaksstraffen vil utgjøre kjernen av masteravhandlingen.

1.2 Problemstilling

Avhandlingen tar sikte på å undersøke om straffeloven av 2005 gikk fra et foretaksansvar med krav om skyld, til et rent objektivt ansvar.³ Analysen vil redegjøre for hvordan skyldprinsippet forholder seg til straffansvaret i strl. § 27. Straffansvaret i strl. § 27 reiser spørsmål med hensyn til Den europeiske menneskerettskonvensjonen.⁴ Siktet målet med

¹ Termen «foretak» vil brukes synonymt med «juridisk person» gjennomgående i avhandlingen. Videre vil termen «utvist skyld» vil bli brukt synonymt med «subjektiv skyld».

² Lov av 20. mai 2005 nr. 28 om straff (strl.)

³ Termen «rent objektivt ansvar» og «objektivt ansvar» brukes synonymt om straffebud som ikke krever subjektiv skyld for å ilegge straff.

⁴ Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (EMK)

avhandlingen er å redegjøre for forholdet mellom foretaksstraff etter strl. § 27 og lovkravet i EMK artikkel 7 og uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2. Denne delen av avhandlingen utgjør drøftelsen *de lege lata*. Avhandlingen tar avslutningsvis sikte på å vurdere om det i et rettspolitisk perspektiv foreligger gode grunner som taler for å operere med et objektivt ansvar for foretaksstraff. Den rettspolitiske drøftelsen relaterer seg til strl. § 27 *de lege ferenda*.

Hovedproblemstillingen er hvorvidt det er i overensstemmelse med overordnede rettsnormer *de lege lata* og *de lege ferenda* å operere med et objektivt ansvar for straff.

1.3 Aktualitet

Avhandlingens tematikk og hovedproblemstilling er inspirert og motivert av internasjonale rettskilders innflytelse på norsk rett, med henblikk på en økende reguleringslovgivning og straffesanksjonering av foretaksvirksomhet.

Generelt er et objektivt straffansvar særdeles betenkelig, og det har dessuten vist seg å være kontroversielt prinsipielt sett.⁵ Samtidig er det effektivt å sanksjonere uten krav om skyld, ettersom skyld i praksis er det vanskeligste bevistemaet i straffesaker. Et objektivt straffansvar for foretak vil følgelig være av både prinsipiell og praktisk interesse.

Straff innebærer i seg selv et omdømmetap for virksomheten, som i flere tilfeller kan påvirke foretaksøkonomien ut over selve boten eller rettighetstapet. Som en indirekte konsekvens kan foretaksstraff påvirke arbeidslivet og samfunnet for øvrig. Rettslige reguleringer av næringslivet bør derfor være forutberegnelig og balanserte.

På bakgrunn av at det hersker usikkerhet med hensyn til reglene om foretaksstraff, varslet Justis- og beredskapsdepartementet i mai 2018 at det skal foretas en helhetlig evaluering og eventuell revisjon av reglene om foretaksstraff. Ifølge mandatet er siktemålet med utredningen:

[...] å fremme foretaksstraffens preventive virkning og gjennomføring av Norges internasjonale forpliktelser innenfor strafferettens system, samtidig som

⁵ Salabiaku v. France; Västberga Taxi Aktiebolag and Vulic v. Sweden. Matningsdal (2015) s. 238-239; Rui (2015) s. 511-512; Gröning mfl. (2016) s. 87 og s. 747; Eskeland (2015) s. 386-387

grunnleggende rettsstatsprinsipper som forutberegnelighet og rettsikkerhet ivaretas.⁶

Utredningen skal også vurdere hvorvidt det skal kreves skyld for at et foretak skal straffes, herunder skal det blant annet vurderes om skyldkravet bør gjeninnføres.⁷

1.4 Avgrensning og presisering av tema

Av hensyn til omfanget av foretaksstraffinstituttet er det nødvendig med en avgrensning og presisering av temaet. Avhandlingen vil hovedsakelig avgrenses til skyldkravet i foretaksstraffen.

De omkringliggende vilkår for at det kan ilegges foretaksstraff vil bli behandlet i den grad de er relevant for skyldkravet. Aspekter ved den fakultative adgangen for å ilegge foretaksstraff vil berøres. Det vil særlig knytte seg til vurderingsmomentene i strl. § 28 som påtalemyndigheten og deretter domstolen må ta i betraktning ved vurderingen om foretaket skal straffes.

Avhandlingen avgrenses mot straffutmåling og foretakets straffeprosessuelle stilling. De aktuelle straffereaksjonene nevnes i den grad de er relevante for sammenligning med andre strafferettslige sanksjoner.

Definisjonen av foretaksstraff som fremgår av strl. § 27 annet ledd vil ikke være gjenstand for inngående behandling.

1.5 Rettskilder og metode

Metoden som ligger til grunn for avhandlingen er bygget på den norske rettskildelæren, og følgelig vil rettskildeprinsippene være bærende for analysen.

Det naturlige utgangspunktet er det rettslige grunnlaget for foretaksstraff som fremgår av strl. § 27. Forarbeid og høyesterettspraksis er, som i den alminnelige rettskildelæren, av stor betydning. Straffeloven § 27 avløser straffeloven av 1902 § 48a.⁸ Straffeloven (1902) § 48a med tilhørende forarbeid og rettspraksis vil følgelig ha relevans. Det er begrenset med rettspraksis hvor det objektive ansvaret for straff er inngående behandlet. Den rettspraksis

⁶ Mandat for utredning av reglene om foretaksstraff og korrupsjon s. 2

⁷ Mandat for utredning av reglene om foretaksstraff og korrupsjon s. 3

⁸ Almindelig borgerlig Straffelov av 22. mai 1902 nr. 10 (strl. 1902)

som foreligger vil fortrinnsvis bli brukt som tolkningsmoment ved fastleggelse av innholdet i bestemmelsen. Forarbeidene til strl. § 27 er klar på at vi har et objektivt straffansvar for foretak.⁹ Det er likevel usikkerhet om innholdet av det objektive straffansvaret som følger av strl. § 27, og det er heller ingen utførlig begrunnelse for hvorfor man opererer med et objektivt vilkår for straff. Innholdet av det objektive straffansvaret i strl. § 27 må søkes avklart gjennom en analyse av norsk intern rett.

EMK er inkorporert med forrang over norsk formell lov, jf. menneskerettsloven § 2, jf. § 3.¹⁰ Menneskerettighetenes posisjon i norsk rett er også styrket gjennom Grunnloven § 92.¹¹ Bestemmelsen fastsetter statens generelle plikt til å respektere og sikre menneskerettighetene. Et økende behov for å sanksjonere foretak, må til enhver til gjennomføres i tråd med rettsstatsprinsippene og Norges internasjonale forpliktelser etter EMK. Grunnloven og EMK utgjør tungtveiende rettskilder generelt, og vil i avhandlingen utgjøre relevante rettskilder av stor betydning i den rettsdogmatiske analysen. Ettersom Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) er den siste og autorative fortolker av EMK, vil praksis fra EMD utgjøre en relevant og tungtveiende rettskilde ved fastlegging av innholdet i EMK.

Det utgjør en metodisk utfordring at det er liten veiledning i praksis og forarbeider om avhandlingens problematikk. Litteraturen byr likevel på flere konstruktive betraktninger av betydning for avhandlingen. Juridisk litteratur vil derfor bidra med nyttige og informative perspektiver til problemstillingen, og vil gjennomgående utgjøre et viktig støtte- og tolkningsmoment.

1.6 Fremstillingen videre

Avhandlingen er strukturert gjennom 6 kapitler. Innledningsvis i hoveddelen under kapittel 2 vil det blir redegjort for den historiske utviklingen av foretaksstraff frem til i dag, etterfulgt av en presentasjon av foretaksstraff etter strl. (1902) med særlig henblikk på skyldkravet etter den gamle loven. Avhandlingens kapittel 3 tar opp foretaksstraff som fenomen, hvor betenkeligheter ved selve konstruksjonen løftes fram. De norske rettskildenes innhold behandles i kapittel 4 gjennom en rettsdogmatisk analyse. Videre i kapittel 5 vil det redegjøres for de menneskerettslige aspektene ved bruk av foretaksstraff, herunder hvordan

⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 431

¹⁰ Lov av 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (mrl.)

¹¹ Kongeriket Noregs grunnlov av 17. mai 1814 (Grl.)

EMK artikkel 7 og artikkel 6 nr. 2 forholder seg til bruk av objektivt ansvar for straff. Avhandlingen vil avslutningsvis i kapittel 6 gjennom en rettspolitisk analyse drøfte om bruk av objektivt ansvar for foretak er hensiktsmessig, eller om foretaksstraff slik den er konstruert i strl. § 27 bør endres.

2 Bakgrunn og kontekst

2.1 Den historiske utviklingen

Foretaksstraff er en relativt ny konstruksjon i norsk strafferett, ettersom Norge har hatt tradisjon for at foretak ikke kunne straffes. Begrunnelsen var at et foretak ikke kan utvise skyld og utelukkende handlet gjennom de personene som opptrer på dets vegne.¹² Det har med rette vært reist en rekke velbegrunnede innvendinger mot foretaksstraff.

Hagerup fremhevet i 1911 at:

Naar enhver forbrydelse forutsætter en menneskelig viljesytring (eller undladelse af ensaadan), er det udelukket, at andre end mennesker kan være subjekter for forbrydelsen («gjerningsmænd»). Det har kostet en lang historisk udvikling, før man er naaet til erkjendelse heraf [...] en sådan overførelse af en handlings virkninger fra den handlendes til en fremmed retssfære er udelukket i strafferetten.¹³

Kjernen i hans synspunkt er at foretakets egenskaper som rettssubjekt vanskelig kan la seg forene med et straffansvar som forutsetter menneskelige egenskaper. Dette bygger på en tanke om at et foretak ikke har en selvstendig vilje, og derfor ikke kan straffes.

Dette synspunktet er også kommet til uttrykk i rettspraksis, først gjennom Høyesteretts kjennelse inntatt i Rt. 1938 s. 411. Spørsmålet var om styreformannen for et reinkompani var strafferettslig ansvarlig for kompaniets rein etter dagjeldende reindriftslov, eller om saken måtte reises mot kompaniet. Det ble konstatert at det var en «helt sikker rettssetning at en juridisk person ikke kan straffes».¹⁴ Resultatet ble at styreformannen, og ikke kompaniet var rett saksøkt. Dommer Motzfeldt representerte mindretallet og uttalte at:

Men nærværende sak angår straff, selv om det er på det rene at boten ikke er gjenstand for subsidær avsoning, fordi straff her idømmes uten subjektivt skyld.

¹² Matningsdal (2015) s. 233

¹³ Gröning mfl. (2019) s. 746

¹⁴ Rt. 1938 s. 411 (s. 414)

Jeg kan ikke anta at den her omhandlede lovbestemmelse tilsikter å gjøre nogen avendring i de almindelige strafferettslige regler.¹⁵

Mindretallet mente på sin side at det måtte være uproblematisk å straffe foretaket, ettersom det var tale om en overtredelse som ikke stilte krav om subjektiv skyld.¹⁶

Til tross for dette medførte industrialisering, utvikling av et kapitalistisk økonomisk system og fremveksten av aksjeselskap som organisert næringsvirksomhet likevel til at kollektivt straffansvar ble satt på dagsordenen.¹⁷ Prislovgivningen, arbeidsmiljøloven, forurensningsloven og markedsføringsloven utgjør bare noen enkeltteksempler på lover som inntok hjemmel for å straffe foretak.¹⁸ Den mest prinsipielle drøftelsen av foretaksstraffens begrunnelse finner vi i forarbeidene til prisloven § 53.¹⁹ I proposisjonen tilslutter departementet seg til Andenæs' betraktninger rundt reglene om foretaksstraff.²⁰ Andenæs fremholdt at det var problematisk å operere med et krav om subjektiv skyld ved anonyme feil, da «det virkelige ansvar ligger høyere opp i ledelsen».²¹ Andenæs uttalte videre at:

Ved å gjøre selve organisasjonen ansvarlig, sikrer loven seg at overtredelsen ikke blir uten følger, og den åpner adgang til en økonomisk reaksjon som står i forhold til overtredelsens betydning, mens boten ellers må fastsettes under hensyn til den personlig ansvarliges formuesforhold [...].²²

Etterkrigstiden i Norge var preget av omfattende samfunnsmessig og industriell utvikling i Norge, hvilket foranlediget et behov for regulering av nye typer lovovertridelser. Foretaksstraff vokste følgelig frem som et anerkjent virkemiddel for å realisere straffens preventive funksjon.²³ Det ble gradvis statuert et behov for regulering av og reaksjoner mot lovbrudd begått i foretak sin økonomiske interesse, noe som resulterte i vedtakelsen av strl. (1902) § 48a i 1991. Bestemmelsen lød som følger:

¹⁵ Rt. 1938 s. 411 (s. 415)

¹⁶ Høyvik (2012) s. 42

¹⁷ Høyvik (2012) s. 31

¹⁸ Høyvik (2012) s. 30

¹⁹ Ot.prp. nr. 60 (1952)

²⁰ Ot.prp. nr. 60 (1952) s. 135

²¹ Ot.prp. nr. 60 (1952) s. 135

²² Ot.prp. nr. 60 (1952) s. 135

²³ Gröning mfl. (2016) s. 740-741

Når et straffebud er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak, kan foretaket straffes. Dette gjelder selv om ingen enkeltperson kan straffes for overtredelsen.

Med foretak menes her selskap, samvirkeforetak, forening eller annen sammenslutning, enkeltpersonforetak, stiftelse, bo eller offentlig virksomhet.

Straffen er bøter. Foretaket kan også fradømmes retten til å utøve virksomheten eller forbys å utøve den i visse former, jf. § 29.

Straffeloven § 48b oppstilte videre en rekke relevante momenter som skulle vektlegges for vurderingen av om foretaket skulle straffes og ved utmålingen av foretaksstraffen.

Siktemålet med innførselen av strl. (1902) §§ 48a og 48b var å befeste foretaksstraffens stilling ytterligere, samt å foreta en nødvendig opprydding i regelverket.²⁴ Jacobsen har beskrevet innførselen av strl. (1902) §§ 48a og 48b slik:

Vedtakinga av §§ 48a og 48b markerte ikkje noko skarpt brot med den tidlegare rettsstilstanden ettersom ein tidligare hadde fleire einskildståande straffereglar som gjorde juridiske personar ansvarlege. Endringa var likevel, både i relasjon til kva juridiske personar som no kan rammast og kva straffereglar dei juridiske personane kan verte ansvarleg for brot på, av ekspansiv karakter. Resultatet av lovendringa var eit, i eit komparativt perspektiv, relativt vidtfammande straffansvar for juridiske personar.²⁵

Kjernen i Jacobsens synspunkt er at selv om strl. §§ 48a og 48b innholdsmessig samsvarte med lignende bestemmelser i særlovgivningen, så markerte disse generelle hjemlene en betydelig utvidelse av straffansvaret for foretak.

2.2 Begrunnelse for innføringen av foretaksstraff

Foretaksstraff ble i eldre juridisk teori underkjent på grunn av straffens formål og foretakets konstruksjon.²⁶ Det ble argumentert for at straffen etter sin karakter er en reaksjon mot en rettsstridig vilje, og følgelig ikke kan oppfylle sitt formål overfor et foretak som ikke har

²⁴ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 7

²⁵ Jacobsen (2016) s. 44

²⁶ Andenæs mfl. (2004) s. 276

vilje.²⁷ På den andre siden ble det hevdet at foretakets handlinger var et resultat av enkeltpersoners vilje, og hvis foretaket gjorde seg skyldig i rettsbrudd som følge av enkeltpersoners vilje, så burde det i så tilfelle medføre straff.²⁸

Før andre verdenskrig bygde straffeloven (1902) på et utgangspunkt om at personlig skyld var en forutsetning for straff. Straff for foretak falt som utgangspunkt utenfor strafferetten på grunn av at foretaket verken har handle- eller skyldvevne. Det tvilsomme er om innvendingen mot foretaksstraff utelukkende knyttet seg til at det prinsipielt sett er betenkelig å straffe en konstruksjon som ikke kan utvise skyld, eller om problemet var at foretaksstraff som *sådan* ikke passet inn i strafferettens system.

Sivilrettslig var den juridiske personen ansvarlig for skade som ble voldt av dens organer eller ansatte.²⁹ Det interessante er å observere hvordan utviklingen førte til et tilsvarende strafferettslig ansvar for foretak. Ved utformingen av bestemmelsen om foretaksstraff, så man hen til det erstatningsrettslige arbeidsgiver- og organansvaret.³⁰ Et representasjonsansvar som følger av det erstatningsrettslige organansvaret bygger på at foretakets erstatningsansvar begrenses til ledelsespersoners handlinger og skyld.³¹ Dette innebar at det etter reglene om organansvar var tilstrekkelig å påvise svikt og skyld hos virksomhetens ledelse dersom erstatning skulle ilegges.³² Representasjonsansvaret i strl. § 48a bygde på tilsvarende psykologiske identifikasjon.³³

Hensynet for innføring av straffansvar for foretak var å styrke straffebudets preventive effekt, samt å motvirke ansvarspulverisering.³⁴ Innføringen av foretaksstraffinstituttet skulle fungere som et incentiv til de besluttede organer i en virksomhet til å aktivt motvirke lovovertridelser.³⁵ Dette var en av de styrende legislative begrunnelsen bak vedtakelsen av foretaksstraff.³⁶ Momentene i strl. (1902) § 48b og etterhvert i strl. § 28 realiserer en viktig del av denne preventive funksjonen bak foretaksstraff. Tanken er at en straffetrussel vil bidra

²⁷ Andenæs mfl. (2004) s. 276

²⁸ Andenæs mfl. (2004) s. 276

²⁹ Andenæs mfl. (2004) s. 276

³⁰ Høyvik (2012) s. 61-62

³¹ Høyvik (2012) s. 16

³² Rt. 2015 s. 475 (avsn. 59)

³³ Høyvik (2012) s. 16

³⁴ Matningsdal (1996) s. 99

³⁵ Matningsdal (1996), s. 99

³⁶ Høyvik (2012) s. 53

til å skjerpe bedriftsledelsens aktsomhet og forhindre gjentakelse av lovbrudd. Foretaksstraff skulle følgelig ha en vanedannende og holdningsskapende virkning.

Høyesteretts dom inntatt i Rt. 1988 s. 789 er illustrerende. Saken gjaldt en kjede som hadde solgt øl uten salgsbevilling. Det var ingen lovhjemmel for foretaksstraff i dagjeldende alkohollovgivning, hvilket førte til at enkeltpersonen ble holdt personlig ansvarlig for lovovertrædelsen. Førstvoterende uttalte at:

Når en virksomhet av denne art og med et slikt omfang drives i strid med gjeldende bestemmelser tross advarsler, bør det nyttes en bot som er økonomisk følgelig. Den adekvate reaksjonen ville først og fremst ha vært bøteleggelse av selskapet, som oppebærer det økonomiske utbytte av virksomheten. [...] Det må derfor, slik det er gjort i dette tilfelle, reageres bare overfor den som leder virksomheten.³⁷

Høyesteretts argumentasjon i Rt. 1988 s. 789 bygger på rettferdighetsbetraktninger. Det fremstår som uproporsjonalt å straffe en ansatt for et regelbrudd som vedkommende er blitt pålagt å begå av sjefen eller andre overordnede. Foretaksstraff i foreliggende tilfelle ville utgjort et strengt individualistisk representasjonsansvar, hvor foretaket holdes ansvarlig for en bestemt fysiske persons lovbrudd. Det tvilsomme er likevel om det er riktig å straffe den juridiske konstruksjonen, eller om det er mer nærliggende å straffe de fysiske personene i foretaket som har pålagt arbeidstakeren å begå lovbruddet.

I relasjon til Rt. 1988 s. 789, er det verdt å merke seg at det i dommen kommer eksplisitt til uttrykk at det i etterkant av avgjørelsen skulle tas stilling til hvorvidt inndragning mot virksomheten skulle besluttes. Det betyr at lovbruddet potensielt ikke ble uten konsekvenser for foretaket. Inndragning var da ansett som en forføyning uten straffekarakter. I denne saken risikerte virksomheten inndragning av utbytte ved den straffbare handling som var tilfalt selskapet. Inndragning var verken da eller er nå å anse som straff, men som en strafferettslig reaksjon.³⁸ Under fremveksten av foretaksstraffinstituttet var det likevel en oppfatning om at

³⁷ Rt. 1988 s. 789 (s. 790)

³⁸ Innst. O. nr. 72 (2004-2005) s. 89

inndragning ikke var en tilstrekkelig reaksjon, og at et straffansvar trolig ville ha en større preventiv effekt.³⁹

Et annet viktig element i relasjon til Rt. 1988 s. 789 er Høyesteretts argumentasjon for at foretaket burde straffes ettersom lovbruddet var begått i foretakets interesser, på en slik måte at foretaket må antas å ha hatt en fordel av overtredelsen. En slik rettssetning var godt forankret i forarbeidene til pris- og reguleringslovgivningen hvor det ble uttalt at:

Det er imidlertid ikke rimelig å anvende straff mot selskapet i alle tilfelle hvor det er begått en straffbar handling på vegne av det. I utkastet er stilt opp det tilleggsvilkår at overtredelsen enten er foretatt for å fremme selskapets (stiftelsens eller sammenslutningens) interesser eller at selskapet må antas å ha hatt vesentlig fordel av overtredelsen.⁴⁰

Prisloven og andre bestemmelser om foretaksstraff i særlovgivningen inneholdt et tilleggskrav om at foretaket bare kunne straffes dersom lovbruddet var begått i selskapets interesse eller det hadde hatt en vesentlig fordel av det.⁴¹ Denne rettssetningen er også fulgt opp i forarbeidene til strl. § 27 og er uttrykkelig lagt til grunn som et moment av betydning for om foretaket bør straffes etter strl. § 28 bokstav d og e.⁴² En slik rettssetning bygger på en presumsjon om at det er krefter i foretakets ledelse som har bevissthet om at det (konsekvent) begås lovovertridelser for å fremme foretakets interesser. Andenæs forfekter et slikt synspunkt, og fikk tilslutning fra flertallet i pris- og rasjonaliseringslovkomitéen.⁴³ Tilfeller der hvor overordnede i foretaket har positiv kunnskap og bevissthet om at det begås lovbrudd på vegne av foretaket for å fremme foretakets interesser anses generelt som svært straffverdig. Foretaksstraff skal da fungere som et virkemiddel som bidrar til å forebygge og bekjempe kriminalitet.

Begrunnelsen for innføringen av foretaksstraff var et pragmatisk reguleringsbehov, i en tid hvor det utviklet seg en større anerkjennelse av at foretak hadde en selvstendig ansvarsevne. I utviklingen av foretaksstraff som et effektivt virkemiddel for å motvirke lovbrudd, er imidlertid de prinsipielle betenkelighetene forbigått i stillhet. Det fremgår av forarbeid og

³⁹ Ot.prp. nr. 60 (1952) s. 130

⁴⁰ Ot.prp. nr. 60 (1952) s. 136

⁴¹ Høyvik (2012) s. 52

⁴² Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 6

⁴³ Ot.prp. nr. 60 (1952) s. 135

litteratur at utgangspunktet etter strl. (1902) var at personlig straffansvar betinget subjektiv skyld.⁴⁴ Det fremgår imidlertid ikke hvorvidt man i relasjon til ansvarskonstruksjonen i foretaksstraffen prinsipielt tok avstand fra det rådende synspunktet om at straff forutsetter skyld.

2.3 Straffeloven (1902) § 48a

Legalitetsprinsippet er førende for foretaksstraff på lik linje med straff av fysiske personer. Lovkravet i GrL § 96, jf. strl. 14 gjelder også for foretak. Dette innebærer som et minimum at det må foreligge en handling som omfattes av den objektive gjerningsbeskrivelsen i et straffebud.

Etter straffeloven (1902) § 48a var det adgang til å straffe foretak når et straffebud var overtrådt av noen som handlet på vegne av foretaket. Dette gjaldt selv om ingen enkeltperson kunne straffes for overtredelsen.

I det følgende vil det bli redegjort for de generelle vilkårene for foretaksstraff, med særlig fokus på i hvilken grad gjerningspersonen må ha oppfylt vilkårene for personlig skyld for at et forhold skal omfattes av strl. (1902) § 48a. Tilknytningskravet og foretaksstraffens fakultative karakter vil bli noe overfladisk behandlet, til fordel for en mer inngående behandling av hvordan skyldkravet var konstruert etter straffeloven (1902) § 48a.

2.3.1 Skyldkravet

Det første grunnvilkåret for foretaksstraff i strl. (1902) § 48a var at «et straffebud er overtrådt». Ordlyden gir ikke noe entydig svar på om både de objektive og subjektive vilkårene i straffebudet må være overtrådt. Det som kan slås fast med sikkerhet er at ordlyden forutsetter at handlingen kan sanksjoneres med straff i medhold av straffeloven eller særlovgivningen.

Etter strl. (1902) fremgikk det alminnelige skyldkravet av § 40 hvor det fulgte av bestemmelsen at: «[p]aa den, der ei har handlet med Forsæt, kommer ikke denne Lovs Straffebestemmelser til Anvendelse». At en handling er begått forsettlig vil si at gjerningspersonen holdt det for sikkert eller overveiende sannsynlig at handlingen ville oppfylle alle elementene i gjerningsbeskrivelsen. Uaktsomhet var som utgangspunkt ikke

⁴⁴ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 6 og Matningsdal (2003) s. 390

tilstrekkelig for å oppfylle skyldkravet. Likevel bestemte strl. (1902) § 40 at der det fremgikk uttrykkelig at uaktsomhet var tilstrekkelig, skulle også den uaktsomme handling være straffbar. Skyld kan unntaksvis statueres på andre måter, men disse forfølges ikke ytterligere hensett til avhandlingens tematikk.

Skyldkravet i strl. § 48a var konstruert på en litt annen måte. Grunnvilkåret om at et straffebud må være overtrådt må ses i lys av strl. (1902) § 48a første ledd annet punktum, hvor det fremgikk at straff kan ilegges «selv om ingen enkeltperson kan straffes for overtredelsen». Ordlyden lest isolert taler i retning av at bestemmelsen oppstiller et objektivt ansvar uten skyld. Departementet uttalte uttrykkelig at det ved foretaksstraff ikke var nødvendig at den ansatte oppfylte de subjektive vilkårene for straff (skyld og tilregnelighet).⁴⁵ Hendelige uhell og force majeure skulle likevel falle utenfor bestemmelsens anvendelsesområde.⁴⁶ Skyldkravet var dermed ikke å anse som rent objektivt.

Hensikten med formuleringen i strl. § 48a første ledd annet punktum var å ramme anonyme og kumulative feil.⁴⁷ Straffeloven (1902) § 48a første ledd annet punktum ble inntatt for å effektivisere og utvide anvendelsesområdet av foretaksstraffen.⁴⁸ Anonyme feil omfatter de tilfellene hvor det ikke kan påvises *hvem* som har begått feilen. Tilsvarende omfatter ansvaret kumulative feil, hvilket innebærer det tilfellet at lovovertrедelsen skyldes flere personer som har handlet på vegne av foretaket. Den enkeltes feil er da ikke tilstrekkelig for å begrunne ansvar, men feilene samlet sett anses straffbetinget.

Begrunnelsen for et vidtrekkende skyldansvar i strl. (1902) § 48a, var at det var nødvendig for å skjerpe bedriftsledelsen aktsomhet, og for å motvirke ansvarspulverisering.⁴⁹ I forarbeidene ble det imidlertid uttalt at det måtte gjøres unntak for hendelige uhell, force majeure-tilfeller og tilregnelighet:

Hendelige uhell rammes derimot ikke. Et hendelig uhell foreligger hvor en skade er utløst ved en handling som vurdert i ettertid viser seg ikke å skulle være foretatt, men hvor handlingen likevel ikke kan bebreides noen. [...].

⁴⁵ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 14

⁴⁶ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 3

⁴⁷ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 14

⁴⁸ Andenæs mfl. (2004) s. 277

⁴⁹ NOU 1989: 11 s. 16

Force majeure tilfeller rammes selvsagt heller ikke. Når et foretak har foretatt alt som praktisk er mulig for å unngå uhell, og dette likevel har skjedd pga helt ekstraordinære forhold, bør foretaket ikke straffes. Straff tjener i slike tilfeller ikke noe rimelig formål, se bl.a. Rt-1978-1202, nevnt i pkt. 3.1.1 ovenfor. Den nordiske strafferettskomité gir uttrykk for det samme, se NU 1986:2 s 31 og 46.

Etter flertallets utkast gjøres det også unntak fra tilregnelighetskravet [...].⁵⁰

Disse uttalelsene underbygger at ansvaret ikke var ment å være rent objektivt. I juridisk litteratur har det vært spekulert i hvorvidt hendelige uhell og force majeure utgjør en alminnelig rettsstridsreservasjon i relasjon til strl. (1902) § 48a.⁵¹ Dette synspunktet forfølges imidlertid ikke ytterligere.

Hva gjelder kumulative feil kan det vanskelig statueres et kumulativt forsett, ettersom forsettet er betinget av at den nødvendige kunnskap foreligger hos den enkelte person.⁵²

Departementet uttalte likevel at:

Men foreligger det kumulative feil – det vil si feil som ingen enkeltperson kan gjøres ansvarlig for, men som foretaket kunne ha unngått ved bedre kontroll- eller sikkerhetsrutiner m.v. – bør det etter departementets mening være adgang til å straffe foretaket.⁵³

Det vil si at foretaket kan straffes i tilfeller hvor summen av feil begått av flere statuerer uaktsomhet. Med et utgangspunkt om at kravet til forsett eller uaktsomhet måtte være oppfylt, ville det følgelig ikke være anledning til å gi foretaksstraff for overtredelse av et straffebud som har forsett som skyldkrav.⁵⁴ Det er på det rene at det ved kumulative feil er hjemmel til å straffe foretaket i strl. (1902) § 48a første ledd annet punktum. I litteraturen er det tatt til tale for at kumulasjonsansvaret vil ha selvstendig betydning i relasjon til strl. (1902) § 48a i to situasjoner.⁵⁵ For det første vil et kumulasjonsansvar omfatte situasjonen hvor ingen enkeltperson oppfyller verken objektive vilkår for straff, eller skyldkravet. For det andre vil det omfatte den situasjonen hvor en enkeltperson, eller summen av enkeltpersoner, oppfyller

⁵⁰ NOU 1989: 11 s. 16

⁵¹ Høyvik (2012) s. 191

⁵² NOU 1989: 11 s. 16

⁵³ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 17

⁵⁴ Gröning mfl. (2019) s. 752

⁵⁵ Høyvik (2012) s. 192-193

de objektive vilkår i straffebudet, men ikke skyldkravet. Skyldkravet i relasjon til kumulative feil må etter dette anses å være rent objektivt.

Hva gjelder anonyme feil er det antatt i forarbeidene at selv om gjerningspersonen ikke lar seg identifisere, vil de faktiske forhold være tilstrekkelige for å slå fast om vedkommende har handlet forsettlig eller uaktsomt.⁵⁶ Dette utgangspunktet må nyanseres noe. Høyesterett støtte på problemer ved en uaktsomhetsvurderingen av en anonym person i dommen inntatt i Rt. 1988 s. 1356. Førstvoterende uttalte at:

Jeg bemerker at aktsomhetsbedømmelsen i den foreliggende sak får et noe spesielt preg ved at den er knyttet til en enkeltperson som ikke er individualisert. [...] Det lar seg således ikke gjøre å bringe på det rene hvilken viten vedkommende faktisk hadde, man må nøye seg med å spørre hva vedkommende burde vite eller bringe det på det rene.⁵⁷

Førstvoterendes uttalelse tolkes dit hen at enten må det foretas en objektiv og fiktiv vurdering av vedkommende i gjerningsøyeblikket, eller så må man faktisk bringe vedkommende sin viten på det rene (noe som betyr at det ikke lenger er tale om anonyme feil). Retten tok stilling til vedkommende sin skyld, og fant at handlingen kunne karakteriseres som uaktsom. Hva gjelder straffebud som har forsett som skyldkrav, kan handlingens ytre karakter i noen tilfeller vise at den ikke kan ha vært utført på annen måte enn med forsett, som for eksempel der hvor det har blitt dumpet gifttønner i en elv.

I Høyesteretts avgjørelse inntatt i Rt. 2002 s. 1312 avklarte Høyesterett hvilket skyldkrav som måtte ligge til grunn for å ilegge foretaksstraff. Saken gjaldt overtredelse av verdipapirlovgivningen. Det ble statuert et utgangspunkt om at subjektive straffbarhetsvilkår må være oppfylt for at foretaksstraff skal kunne ilegges. I henhold til strl. (1902) § 48a var foretaksstraff betinget av at en person som handlet på vegne av foretaket hadde utvist subjektiv skyld. Førstvoterende uttalte at:

For at foretaksstraff skal kunne anvendes, må det etter dette enten foreligge skyld – forsett eller uaktsomhet – hos en enkeltperson som handler på vegne av

⁵⁶ NOU 1989: 11 s. 15-16

⁵⁷ Rt. 1988 s. 1356 (s. 1360)

foretaket, eller anonyme og/ eller kumulative feil. Lagmannsretten har ved sin drøftelse av straffeloven § 48a uttalt at bestemmelsen hjemler et objektivt straffansvar for selskapet, og at bestemmelsen i «utgangspunktet ikke krever at også de subjektive skyldkrav er innfridd hos den som handlet på foretakets vegne». Videre har retten konstatert at vilkårene for å anvende bestemmelsen var oppfylt ved at «det således forelå en objektiv overtredelse av et straffebud foretatt av noen som handlet på vegne av selskapet». Dette siste er isolert sett klart utilstrekkelig med hensyn til de subjektive straffbarhetsvilkår. [...].⁵⁸

Lagmannsretten hadde tatt stilling til spørsmålet om subjektiv skyld i relasjon til strl. (1902) § 48b som tilsvarer dagens strl. § 28. Høyesterett uttalte at dette var en «uheldig formulering av sin generelle lovforståelse». I etterkant av avgjørelsen var det sikker rett at det som utgangspunkt var et krav om subjektiv bebreidelse hos gjerningspersonen for å straffe et foretak. Da det ikke foreligger holdepunkter for annet, må det legges til grunn at det er skyldkravet som fremgår av det aktuelle straffebudet som må være oppfylt.

Etter strl. (1902) § 48a var det usikkerhet med hensyn til hvor stor grad av skyld som skulle kreves for å straffe et foretak. Ifølge forarbeidene til § 48a skulle det fortsatt gjelde et skyldkrav for den som har handlet, men på en slik måte at anonyme og kumulative feil skulle omfattes av straffansvaret.⁵⁹ Rettspraksis trakk i retning av at det var et vilkår at skyldkravet i vedkommende straffebud var oppfylt. Høyesterett uttalte i Rt. 2002 s. 1312 at:

Det gjelder et skyldkrav også i relasjon til anvendelse av foretaksstraff etter straffeloven § 48 a. En ren konstatering av at det foreligger en objektiv overtredelse av det aktuelle straffebudet, er ikke tilstrekkelig. Betydningen av bestemmelsen i første ledd annet punktum om at foretaket kan straffes selv om ingen enkeltperson kan straffes, er at det er etablert et kollektivt skyldkrav.⁶⁰

Andenæs var av en annen oppfatning og hevdet at en objektiv lovovertrødelse var tilstrekkelig for å straffe foretaket etter strl. § 48a.⁶¹ Han fremholdt at:

⁵⁸ Rt. 2002 s. 1312 (s. 1318)

⁵⁹ NOU 1989: 11 s. 15. Ot.prp.nr. 27 (1990-1991) s. 14

⁶⁰ Rt. 2002 s. 1312 (s. 1318)

⁶¹ Andenæs mfl. (2004) s. 280

Som utgangspunkt er det tilstrekkelig at det foreligger en objektiv lovovertrødelse. Forarbeidene forutsetter imidlertid at foretaket ikke kan straffes for feil som skyldes hendelige uhell eller force majeure-tilfelle. Straff i slike tilfelle vil ikke ha noen fornuftig hensikt. Derimot er foretaket ansvarlig hvis det hadde kunnet unngå feilen ved bedre kontroll- og sikkerhetsrutiner.⁶²

Andenæs forstår bestemmelsen som at det er tilstrekkelig med en objektiv overtrødelse av straffebudet, men likevel slik at det ikke utgjør et rent objektivt straffansvar all den tid foretaket ikke straffes for hendelige uhell eller force majeure-tilfeller. Videre forutsetter Andenæs en form for skyld ved at han hevder at foretaket er ansvarlig hvis det hadde kunnet unngå lovovertrødelsen ved bedre kontroll- og sikkerhetsrutiner. Det er derfor ikke helt treffende å hevde at det etter strl. § 48a var tilstrekkelig med en objektiv lovovertrødelse.

Forarbeidene og juridisk litteratur har dels uklare og motstridende uttalelser med hensyn til hvilket krav til skyld som skal legges til grunn. Det kan synes som om lovgiver har fraveket det alminnelige skyldprinsippet i relasjon til foretaksstraff ved at det uttrykkelig fremgår av forarbeidene at skyld og tilregnelighet ikke utgjør betingelser for foretaksstraff.

For handlinger som er begått av utilregnelige ville det «normalt» ikke være adgang til å straffe foretaket såfremt foretaket ikke er noe å bebreide.⁶³ Det vil si at det er opp til påtalemyndigheten og rettens skjønn å vurdere om ansvar skal ilegges i det konkrete tilfellet. Handlinger begått av utilregnelige var isolert sett ikke tilstrekkelig for å avskjære et foretaksansvar.

Høyesterett synes å forutsette at det må foreligge subjektiv skyld hos den enkelte, med unntak for tilfeller som omhandler anonyme og kumulative feil.⁶⁴

Ordlyden, forarbeidene og rettspraksis lest i sammenheng taler samlet sett for at det var et krav om subjektiv skyld hos gjerningspersonen etter strl. (1902) § 48a. Det er da det underliggende straffebudet som er bestemmende for om det er krav om forsett eller uaktsomhet.

⁶² Andenæs mfl. (2004) s. 280

⁶³ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 15

⁶⁴ Rt. 2002 s. 1312

Det kan synes som om det i forarbeidene er lagt til grunn at det også gjaldt et krav om subjektiv skyld for tilfeller av anonyme feil. Det vil innebære at det ikke er nødvendig å påvise hvem som har utvist skyld, men likevel konstatere anonym skyld. En skyldvurdering av en anonym person vil naturligvis få et objektivt preg all den tid det vil være umulig å konstatere om gjerningspersonen er tilregnelig i gjerningsøyeblikket eller om det forelå straffrihetsgrunner.

Et krav om utvist skyld kan likevel ikke opprettholdes uavkortet for de tilfeller som omhandler kumulative feil. Her er det gjort unntak fra skyldkravet for å fange opp de tilfeller der de involverte fysiske personene ikke kunne straffes. For det tilfellet at det var tale om straff for kumulative feil, vil det begrense seg til straffebed med uaktsomhet som skyldform. Det fører til at det var utelukket å straffe et foretak for overtredelser av straffebed som krever forsett.

På bakgrunn av ovennevnte må det legges til grunn at krav om bevis for konkret subjektiv skyld vanskelig lar seg gjennomføre fullt ut ved tale om anonyme og kumulative feil. Ansvar for anonyme og kumulative feil ville derfor være av mer objektiv karakter.

Det som kan sies for sikkert er at det er tilstrekkelig rettskildemessig dekning for at hendelige uhell og force majeure tilfeller faller utenfor bestemmelsens anvendelsesområde. Videre er det også uttrykkelig forutsatt i lovforarbeidene at foretaket ikke skulle straffes for handlinger som var foretatt i nødverge eller som følge av nødrett.⁶⁵

2.3.2 *Nærmere om tilknytningskravet*

Det andre grunnvilkåret var at gjerningspersonen har handlet «på vegne av» foretaket. Ordlyden av «på vegne av» anses å omfatte ansatte som opptrer på vegne av et foretak. Noen måtte følgelig ha overtrådt straffebedet. Dette tilknytningskravet innebar at foretaket ble identifisert med en eller flere fysiske personers overtredelse av et straffebed.

Straffansvaret betinget at lovovertrедelsen var foretatt av noen som handlet «på vegne av» foretaket. Det skilles her mellom funksjonell og personell tilknytning til foretaket.⁶⁶ Personell tilknytning innebærer at gjerningspersonen må ha en positiv hjemmel for å handle for den

⁶⁵ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 15

⁶⁶ Gröning mfl. (2019) s 755

representerte, som for eksempel gjennom en arbeidskontrakt.⁶⁷ Handlingen måtte i tillegg ha funksjonell tilknytning til foretaket, hvilket innebærer at lovovertrедelsen ikke kan ligge for langt fra lovovertrедerens arbeidsoppgaver og lignende.⁶⁸ Handlinger som er foretatt uten hjemmel, men til fordel for foretaket, falt utenfor. Det samme gjorde handlinger som var foretatt på egne vegne.

Foretaksstraffen har i litteraturen vært betegnet som et strafferettslig arbeidsgiver- og organansvar.⁶⁹ Straffansvaret rekker imidlertid lengre ettersom oppdragstakere også omfattes.⁷⁰ Det avgjørende vil imidlertid være om foretaket som har gitt oppdraget, har hatt noen reell mulighet for å innvirke på hvordan oppdraget ble utført.⁷¹ Vilkåret «på vegne av» favner derfor svært vidt.

Tilknytningskravet setter skranke for hvilke handlinger den representerte hefter for. I erstatningsretten hefter arbeidsgiver ikke for handlinger som «går utenfor det som er rimelig å regne med etter arten av virksomheten eller saksområdet og karakteren av arbeidet eller vervet», jf. skadeserstatningsloven (skl.) § 2-1 nr. 1.⁷² Erstatningsrettsinstituttet bygger på et grunnleggende reparasjonshensyn, mens straff begrunnes utelukkende i preventive hensyn. Handlinger som bærer klart preg av illojalitet mot foretaket, vil derfor som utgangspunkt falle utenfor straffansvaret.⁷³ Instruksbrudd fritar imidlertid ikke foretaket for straff i alle tilfeller. Instruksbrudd fritar kun for ansvar hvis foretaket ikke kunne ha forutsett at instruksene ville bli brutt.⁷⁴

2.3.3 Foretaksstraffens fakultative karakter

Det følger av strl. (1902) § 48a at foretaket *kan* straffes, hvilket utgjør foretaksstraffens fakultative karakter. Dette innebærer at selv om vilkårene for å straffe foretaket er til stedet, så er det opp til påtalemyndighetene og domstolene å bestemme om foretaket skal ilegges straff i den konkrete saken.⁷⁵

⁶⁷ Gröning mfl. (2019) s. 755

⁶⁸ Gröning mfl. (2019) s. 755

⁶⁹ Matningsdal (2003) s. 397

⁷⁰ Matningsdal (2003) s. 397

⁷¹ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 19

⁷² Lov av 13. juni 1969 nr. 26

⁷³ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 18

⁷⁴ Ot.prp. nr. 11 (1979-1980) s. 73-74

⁷⁵ Mæland (2004) s. 138

I strl. (1902) § 48b var det angitt en ikke-uttømmende liste med momenter som var relevante for vurderingen om hvorvidt foretaket skulle straffes.

Det var ikke et krav om at enkeltpersonen var personlig ansvarlig for handlingen, for å ilegge foretaksstraff.⁷⁶ Det var imidlertid et moment av betydning i den sammensatte vurderingen av om foretaket skulle straffes, og ved utmålingen, jf. strl. (1902) § 48b bokstav g. Ved anonyme eller kumulative feil var det kun aktuelt å straffe foretaket.⁷⁷ Bakgrunnen for det er at det i den alminnelige strafferetten er et krav om at gjerningspersonen er identifisert, og at vedkommende har utvist den nødvendige tilstrekkelig skyld i henhold til straffebudet. I tilfeller hvor vilkårene for individuelt ansvar er til stedet, og vedkommende er identifisert, vil både gjerningspersonen og foretaket kunne straffes.⁷⁸

⁷⁶ Andenæs mfl. (2004) s. 283

⁷⁷ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 23

⁷⁸ Andenæs mfl. (2004) s. 283

3 Foretaksstraff som fenomen

Den tradisjonelle oppfatningen var at juridiske personer ikke kunne straffes. Foretaksstraff er blitt til gjennom en rettslig konstruksjon over tid. Som nevnt innledningsvis i kapittel 2, var det flere innvendinger mot en slik konstruksjon i strafferettspleien. Som begrunnelse mot at juridiske personer kunne ilegges straff formulerte Scheel seg i 1898 slik:

Juridiske personer kan ikke begaa Forbrydelser da de verken har Evnen eller Viljen til fysisk Bevægelse. I civilretten taler man visstnok om deres Handleevne, men dette er en Fiction, idet det er den juridiske Persons Representanter, der har Evnen til at foretage visse Handlinger med Virkning for den juridiske Person. I strafferetten kan vi ikke bruge denne Fiction, da det med Nødvendighed følger av Straffens natur, at den kun rettes mod den der har handlet. Dette er også anerkjent i norsk Praxis.⁷⁹

Kjernen i Scheels synspunkt er at juridiske personer som rettssubjekt setter skranke for at de kan begå forbrytelser, og derfor handler gjennom sine representanter. I realiteten er det ved foretaksstraff tale om å straffe et foretak for handlinger eller unnlatelser som fysiske personer har utført. Det innebærer at man straffer et rettssubjekt for noe et annet rettssubjekt har gjort. Ansvarsvurderingen knyttes til fysiske personer, men reaksjonen pålegges den juridiske personen.

For å vurdere foretaksstraff som fenomen i strafferettspleien, er det noen spenningsforhold til den alminnelige strafferetten som er viktig å ta i betraktning. Det gjelder et grunnleggende krav om subjektiv bebreidelse i norsk strafferett. Skyldkravet bygger for det første på en forutsetning om at den enkelte er ansvarlig for sine handlinger, fordi en handling er uttrykk for et valg mellom handlingsalternativer. For det andre bygger skyldkravet på en forutsetning om at den enkelte kan bebreides hvis vedkommende velger å handle i samsvar med gjerningsinnholdet i et straffebud.

Skyldprinsippet er et resultat av at det offisielle formålet med straffen er individual- og allmennprevensjon. Gjennom et skyldkrav søker lovgiver å påvirke de som forstår eller burde forstå når deres handlingsvalg kan komme i strid med strafferettslovgivningen, til å velge et

⁷⁹ Høyvik (2012) s. 39

straffritt alternativ. I litteraturen er det uttalt om skyldprinsippet at «kun den som kunne og burde ha handlet annerledes og derfor kan klandres, skal holdes ansvarlig og straffes, og da kun i tråd med den skyld vedkommende har utvist.»⁸⁰ Det fører blant annet til at utilregnelige ikke straffes, ettersom de ikke har skyld. Et fundament bak skyldprinsippet er nettopp at gjerningspersonen må ha evne til å forstå at det han gjorde var galt.

Bakgrunnen for skyldkravet er straffens begrunnelse og karakter. Straff er en sanksjon rettet mot mennesker som en konsekvens av deres atferd.⁸¹ Den tradisjonelle definisjonen av straff ble fremsatt av Andenæs, som skrev at: «[s]traff er et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertrædelsen, i den hensikt at han skal føle det som et onde.»⁸² Definisjonen har fått tilslutning i Høyesterett.⁸³ Straff utgjør det sterkeste og mest inngripende virkemidlet staten kan utøve overfor borgere i et samfunn.

Det er ikke krav om at foretaket må ha utvist skyld. Det har det heller ikke evne til. Foretaksstraff passer derfor ikke så godt inn i strafferettens system. I litteraturen har foretaksstraff i strafferetten blitt beskrevet som: «Trying to apply these concepts to companies is a bit like trying to squeeze a square peg into a round hole».⁸⁴ På den andre siden må man erkjenne foretak som et sosialt fenomen, som spiller en dominerende økonomisk rolle i samfunnet.⁸⁵

Fremveksten av økonomisk reguleringslovgivning har skapt et pragmatisk behov for å straffe foretak, da særlig ved uforsvarlig arbeidsmiljø, ulovlig prissamarbeid eller ulovlig forurensning.⁸⁶ Tradisjonell straffeforfølgning vil i disse tilfellene være utilstrekkelig på grunn av at straffen må tilpasses den enkelte gjerningspersonen. Ved foretaksbot vil straffen tilpasses foretakets økonomiske stilling, og således ramme forholdsmessig ut fra foretakets betalingsevne. Utmåling av bøtestraff med hensyn til foretakets økonomi inngår som en del av den preventive begrunnelsen for foretaksstraff. Dette kom direkte til uttrykk i ovennevnte dom inntatt i Rt. 1988 s. 789 hvor det ble uttalt at:

⁸⁰ Gröning mfl. (2019) s. 9

⁸¹ Høyvik (2012) s. 23

⁸² Andenæs (1976) s. 352

⁸³ Rt. 1977 s. 1207

⁸⁴ Høyvik (2012) s. 23 med videre henv.

⁸⁵ Høyvik (2012) s. 23

⁸⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 430

Det dreier seg om virksomhet av et betydelig økonomisk omfang. Det er i byrettens dom opplyst at Y har en årsomsetning på ca. 100 mill. Kroner, så vidt skjønnes i det vesentlige fordelt på 28 mellomannsutsalg. Når en virksomhet av denne art og med et slik omfang drives i strid meg gjeldende bestemmelser tross advarsler, bør det nyttes en bot som er økonomisk følbart.⁸⁷

Det er imidlertid en mengde straffebud hvor foretaksstraff anses som lite praktisk, som for eksempel ved forsettlig drap og voldtekt.⁸⁸ Foretaksstraff har vist seg mer egnet i tilfeller av overtredelse av lovgivning av økonomisk og samfunnsregulerende art.⁸⁹

Straff for foretak vil under enhver omstendighet begrense seg til bøter, rettighetstap eller inndragning, jf. strl. § 27 tredje ledd. Sanksjoner som kjennetegner det personlige straffansvaret som for eksempel fengsel, vil derfor oppleves langt mer inngripende. Som redegjort for innledningsvis i kapittel 3, handler foretaket gjennom de individene som opptrer på dets vegne. Likevel risikerer individene å bli ansvarsfri for en straffbar handling i kraft av at de handler på vegne av et foretak. Det kan derfor argumenteres for at et personlig ansvar, der man risikerer fengsel, forvaring eller samfunnsstraff vil ha en mer oppdragende effekt overfor den handlende.

Skyldkravet i seg selv bygger på allmenn- og individualpreventive hensyn.⁹⁰ Lovens straffetrussel virker som utgangspunkt bare overfor den som forstår eller burde forstått at handlingen var lovstridig. Et slikt synspunkt kan tas til inntekt for at personlig ansvar vil være mer formålstjenlig enn et foretaksansvar i realiseringen av kriminalpolitiske hensyn for å motvirke kriminalitet. Det har imidlertid en stigmatiserende og avskrekkende effekt i seg selv at foretak kan ilegges straff, og at bestemmelsene i straffeloven kommer til anvendelse.

De klassiske grunnvilkårene for straffansvar kan naturlig nok ikke anvendes på foretak ettersom foretak ikke kan utvise skyld.⁹¹ Ansvaret vil derfor under enhver omstendighet være objektivt for *foretaket*. Innvendingen om at et rettssubjekt uten strafferettslig handle- og skyldvegne ikke kan straffes, har helt klart noe for seg da vi til sammenligning ikke straffer dyr eller biler. Det er eieren av hunden eller bilen som straffes med utgangspunkt i om de kan

⁸⁷ Rt. 1988 s. 789 (s. 790)

⁸⁸ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 9-10

⁸⁹ NOU 2003: 12 s. 124-125

⁹⁰ Hika (2010) s. 510

⁹¹ Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 38)

klandres for hendelsen. Foretaket har ikke evne eller bevissthet til å handle i strid med eller overtre straffebud. Det er et grunnvilkår for identifikasjon mellom foretak og lovovertreder at handlingen er foretatt på vegne av foretaket. Det fører til at alle som opptrer som representanter for et foretak, identifiseres med foretaket. Foretaket svarer følgelig strafferettslig for alle som handler på vegne av det.

Et særtrekk ved fenomenet foretaksstraff er at det i motsetning til i organansvaret, ikke er et krav om at ledelsen har utvist skyld, jf. redegjørelsen om organansvaret under punkt 2.2. ovenfor. Det ble uttrykkelig slått fast at ledelsesskyld ikke er en betingelse for foretaksstraff i Høyesteretts dom inntatt i Rt. 2007 s. 1684. Her uttalte førstvoterende at «[j]eg er enig med lagmannsretten i at det ikke er et vilkår at foretakets ledelse har utvist subjektiv skyld for å bli ilagt foretaksstraff etter § 48a». Rettssetningen er lagt til grunn gjentatte ganger i høyesterettspraksis.⁹² Rettstilstanden er antatt videreført i relasjon til strl. § 27.⁹³ I kapittel 6 vil det bli redegjort for hvorvidt det burde være et krav om at ledelsen eller andre overordnede har utvist skyld.

⁹² Rt. 2008 s. 996 (avsnitt 38); Rt. 2012 s. 770 (avsnitt 21); Rt. 2015 s. 1504 (avsnitt 38)

⁹³ Matningsdal (2015) s. 245

4 Straffeloven § 27; straff uten skyld?

4.1 Innledende bemerkninger

For å vurdere hvorvidt vi i straffeloven (1902) beveget oss fra et foretaksansvar med krav om skyld, til et rent objektivt ansvar, vil strl. § 27 *de lege lata* være gjenstand for behandling i det følgende. En klar forståelse av innholdet i strl. § 27 etter gjeldende rett er avgjørende for å besvare hovedproblemstillingen om det er i overensstemmelse med overordnede rettsnormer *de lege lata* og *de lege ferenda* å operere med et objektivt ansvar for straff.

4.1.1 Ordlyd

Straffeloven § 27 viderefører den generelle hjemmelen for foretaksstraff. Ordlyden i bestemmelsen er langt på vei sammenfallende med strl. § 48a.⁹⁴ For å unngå gjentakelse av vilkårene for foretaksstraff, vises det i det vesentlige tilbake til redegjørelsen under punkt. 2.3. ovenfor. Det alminnelige skyldkravet i strl. (1902) § 40 er videreført i strl. § 21. Den viktigste materielle forskjellen mellom strl. (1902) § 48a og strl. § 27 er reguleringen av skyldkravet.⁹⁵ Skyldkravet i strl. § 27 vil i det følgende blir inngående behandlet.

Bestemmelsen lyder som følger:

Når et straffebud er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak, kan foretaket straffes. Det gjelder selv om ingen enkeltperson har utvist skyld eller oppfylt vilkåret om tilregnelighet, jf. § 20.

Inngangsvilkåret i strl. § 27 er, som etter strl. (1902) § 48, at et «straffebud er overtrådt». Ordlyden tilsier at det må foreligge en kriminalisert gjerning, og at det ikke må foreligge rettfærdiggjøringsgrunner eller unnskyldningsgrunner.⁹⁶ Det må følgelig være foretatt en handling som er i strid med et straffebuds gjerningsinnhold.⁹⁷

Straffeloven § 27 fastsetter at «Det gjelder selv om ingen enkeltperson har utvist skyld eller oppfylt vilkåret om tilregnelighet, jf. § 20». Ordlyden er helt klar på at det ikke kreves at noen person som har handlet på vegne av foretaket har utvist skyld. Ordlyden gir uttrykk for et rent

⁹⁴ Matningsdal (2015) s. 235-236

⁹⁵ Høyvik (2012) s. 14

⁹⁶ Gröning mfl. (2019) s. 751

⁹⁷ Eskeland (2015) s. 361

objektivt ansvar, hvilket innebærer at det er tilstrekkelig med en objektiv overtredelse av straffebudet.

Foretaksstraff etter strl. § 27 inviterer til en dobbel objektiv vurdering. For det første er det et rent objektivt ansvar for foretaket ved at det ikke kan utvise skyld. For det andre må det foretas en ny objektiv vurdering av personen som har handlet på vegne av foretaket. Ved sistnevnte vurdering var det tidligere et krav om utvist skyld, men det er etter strl. § 27 fjernet.

4.1.2 Forarbeider

Det fremgikk ikke direkte av ordlyden i strl. (1902) § 48a at skyldkravet i det aktuelle straffebudet måtte være oppfylt, men det er tilstrekkelig rettskildemessig dekning for å slå fast at dette var et vilkår, jf. redegjørelsen under punkt 2.3.1. ovenfor. Straffelovkommisjonen foreslo at den tidligere rettstilstanden skulle videreføres, slik at det fortsatt skulle være et krav om at skyldkravet i det aktuelle straffebudet måtte være oppfylt.⁹⁸

Departementet var imidlertid av en annen oppfatning.⁹⁹ I henhold til strl. § 27 første ledd annet punktum straffes foretaket «selv om ingen enkeltperson har utvist skyld eller oppfylt vilkåret om tilregnelighet, jf. § 20». Forarbeidene presiserer innholdet av denne delen av bestemmelsen slik:

Tilføyelsen er ment å gi uttrykk for at det ikke skal være et vilkår for å straffe et foretak at en eller flere personer har oppfylt de subjektive straffbarhetsvilkårene. Formålet er å utvide området for foretaksstraffen i forhold til etter gjeldende rett i de tilfeller hvor ingen enkeltperson har utvist skyld.¹⁰⁰

Videre følger det av forarbeidene at hvor:

[...] én bestemt person handlet på vegne av foretaket, kreves det – i motsetning til etter gjeldende rett – ikke at vedkommende har utvist skyld. Rettstilstanden som ble lagt til grunn i Rt-2002-1312 videreføres dermed ikke i den nye straffeloven. Heller ikke ved anonyme eller kumulative feil skal det gjelde noe slikt skyldkrav. Hvilket skyldkrav som er fastlagt i det aktuelle straffebudet, har følgelig ingen

⁹⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 241

⁹⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 242

¹⁰⁰ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 431

*betydning for adgangen til å straffe et foretak. Derimot kan skyldkravet og graden av skyld hos dem som har handlet på vegne av foretaket, ha betydning for om foretaket bør straffes, jf. utkastet § 28. Foretaksstraff skal – som nå – ikke kunne ilegges dersom overtredelsen er et hendelig uhell eller et utslag av force majeure.*¹⁰¹

Disse forarbeidsuttalelsene konstaterer at skyldkravet i det aktuelle straffebudet er helt uten betydning for *adgangen* til å straffe et foretak. Departementets begrunnelse var at de ikke ønsket at et krav om utvist skyld skulle komme til å begrense adgangen til å bruke foretaksstraff.¹⁰²

Som følge av det objektive ansvaret vil det dernest ikke være nødvendig å statuere noen form for subjektiv skyld for å ilegge foretaksstraff for kumulative feil, og det er fortsatt ikke krav om at gjerningspersonen identifiseres ved såkalte anonyme feil.¹⁰³ Det vil også være uten betydning om handlingen er begått av utilregnelige. Ifølge forarbeidene beror ikke foretakets straffansvar «på at lovbryster(e) er tilregnelig(e) i handlingsøyeblikket».¹⁰⁴

Det skal gjøres fortsatt gjøres unntak for handlinger som skyldes hendelige uhell eller force majeure. Det er imidlertid uklart om det knytter seg til forhold hos gjerningspersonen eller ledelsen, eller begge deler. Rekkevidden av denne uttalelsen er dermed ikke helt opplagt. Det gjøres likeledes unntak for eventuelle straffrihetsgrunner, som nødverge og nødrett.¹⁰⁵

Forarbeidene uttrykker at de med dette forlater rettstilstanden slik den var lagt til grunn i Rt. 2002 s. 1312. Det er imidlertid litt uklart hva dette innebærer. Den alminnelige rettssetningen fra denne avgjørelsen inntatt i Rt. 2002 s. 1312 er at det gjaldt et skyldkrav (forsett eller uaktsomhet) for den handlende, med unntak for hendelige uhell og force majeure.¹⁰⁶ En objektiv overtredelse var i seg selv ikke tilstrekkelig for å begrunne et foretaksansvar. Det må derfor legges til grunn at det er denne rettssetningen som forlates ved innføringen av strl. § 27. Med en slik lovforståelse må det etter den nye loven være tilstrekkelig med en ren konstatering av at det foreligger en objektiv overtredelse av et straffebud.

¹⁰¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 431

¹⁰² Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 242

¹⁰³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 431

¹⁰⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 431

¹⁰⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 431

¹⁰⁶ Rt. 2002 s. 1312 (s. 1318)

I strl. (1902) § 48a fremgikk det at «[d]ette gjelder selv om ingen enkeltperson kan straffes for overtredelsen.» Til sammenligning fremgår det av strl. § 27 at «[d]et gjelder selv om ingen enkeltperson har utvist skyld eller oppfylt vilkåret om tilregnelighet, jf. § 20». Forholdet mellom disse er at strl. (1902) § 48a ikke knyttet straff for foretaket til noen bestemte grunner til at enkeltperson ikke kunne straffes, mens § 27 fastsetter at foretaket kan straffes uten hensyn til skyld og tilregnelighet.¹⁰⁷

Skyldkravet og kravet om tilregnelighet, hvilket utgjør to av straffbarhetsbetingelsene for fysiske personer, er helt uten betydning med hensyn til adgangen til å straffe foretaket. Skyldgrad og skyldevne vil kun være relevant for vurderingen av om foretaket *bør* straffes.¹⁰⁸

Departementet drøfter i forarbeidene spørsmålet om hvorvidt det gjelder et krav om subjektiv skyld.¹⁰⁹ Det fremholdes at:

[...] forsett skal være den primære skyldformen for personlig straffansvar, og at det som utgangspunkt bør kreves grov uaktsomhet der et uaktsomhetsansvar er ønskelig. Skal slike skyldkrav gjelde også i samband med foretaksstraff, kan det komme til å begrense adgangen til å ilegge foretaksstraff sammenlignet med rettstilstanden i dag. Det kan falle vanskeligere å karakterisere anonyme eller kumulative feil som utslag av grov uaktsomhet enn som utslag av vanlig uaktsomhet. Dette kan gjøre det mindre aktuelt å reagere strafferettslig mot overtredelser, blant annet av nærings- og miljølovgivning, som skjer som del av virksomheten i større foretak uten at det kan påvises relativt grove feilvurderinger hos bestemte enkeltpersoner i foretaket. Prosessøkonomisk er det kompliserende og fordyrende å måtte bevise subjektiv skyld for at foretaksstraff skal kunne idømmes.

Departementet mener at ordningen med foretaksstraff har virket godt, og ser en effektiv foretaksstraff som et viktig element i den nye straffeloven. Det kan etter departementets syn virke uheldig om det forhold at en bestemt gjerningsperson ikke kan straffes på grunn av manglende skyld, alltid skal gjøre at man ikke kan anvende foretaksstraff mot det foretaket som vedkommende har handlet på vegne

¹⁰⁷ Eskeland (2015) s. 372

¹⁰⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 431

¹⁰⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 242

av. Departementet vil videre finne det uheldig om de regler om subjektiv skyld som foreslås i proposisjonen, skulle begrense adgangen til å bruke foretaksstraff. Departementet foreslår etter dette at det ikke settes som betingelse for å ilegge foretaksstraff at bestemte personer som har handlet på vegne av foretaket, har utvist subjektiv skyld, og det heller ikke skal gjelde noe skyldkrav ved anonyme eller kumulative feil.¹¹⁰

Departementet foreslo å videreføre forsett som den primære skyldformen for personlig straffansvar, og grov uaktsomhet der et uaktsomhetsansvar var ønskelig. Med et utgangspunkt om at vanlig uaktsomhet var tilstrekkelig for å gi foretaksstraff ved anonyme og kumulative feil etter strl. (1902) § 48a, ville et krav om grov uaktsomhet være egnet til å begrense adgangen for å ilegge foretaksstraff etter strl. § 27. Det fremholdes i forarbeidene at prosessøkonomi er et tungtveiende hensyn for effektivisering og utvidelse av foretaksstraffen. Et krav om grov uaktsomhet kunne vanskelig forenes med effektiviseringen av foretaksstraff. Forarbeidene signaliserer med dette at det er ønskelig med en økt bruk av foretaksstraff.

Vurderingen av subjektiv skyld i henhold til strl. § 48a, ble i den nye loven kodifisert som moment i en bredere helhetsvurdering etter strl. § 28 bokstav b. Av strl. § 28 bokstav b følger at det ved vurderingen av om foretaksstraff skal anvendes, skal legges vekt på «om noen som handler på vegne av foretaket, har utvist skyld.» Om grad av skyld uttaler departementet at det:

vil inngå som en del av en bredere helhetsvurdering av spørsmålet, der omstendighetene omkring overtredelsen og de faktiske forhold som har lagt til rette for den, vil stå sentralt. Særlig ved anonyme og kumulative feil vil det i stor grad være slike omstendigheter som blir bestemmende for en eventuell skyldkonstatering, og det synes da unødvendig og lite hensiktsmessig å gå veien om et uttrykkelig og absolutt skyldkrav her.¹¹¹

Skyldkravet og grad av skyld, herunder også tilregnelighet, vil følgelig inngå som momenter i en bredere helhetsvurdering om hvorvidt foretaket bør straffes etter strl. § 28.¹¹²

¹¹⁰ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 242

¹¹¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 242

¹¹² Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 432

Departementet kom med en generell uttalelse om skyldvurderingen etter strl. § 28 bokstav b og fremholdt at:

Dersom foretaket ikke kan klandres, kan det tenkes tilfeller der det vil være urimelig å straffe foretaket når de subjektive straffbarhetsvilkårene ikke er oppfylt. Et moment i vurderingen vil være skyldkravet i det straffebudet som er overtrådt. Krever straffebudet forsett, kan det tale for at foretaket ikke bør straffes dersom lovbryteren handlet uaktsomt og foretaket ikke er å klandre. Overtreddens grovhet kan ha betydning både for om foretaket overhodet skal straffes og for utmålingen.¹¹³

4.1.3 Juridisk litteratur

I litteraturen er det lagt til grunn at strl. § 27 utvider straffansvaret for foretak ytterligere fra strl. (1902) § 48a ved at det gjøres unntak for kravet om forsett eller uaktsomhet.¹¹⁴ Skyldvurderingen skal kun ha selvstendig betydning i «kan»-skjønnet.¹¹⁵

Videre er det blitt diskutert om reservasjonen mot hendelige uhell og force majeure begrenser straffansvaret til foretaket til de straffbare handlingene som av *ledelsen* kunne vært forhindret ved organisatoriske tiltak.¹¹⁶ Alternativt om reservasjonen mot hendelige uhell og force majeure refererer seg til forhold hos *gjerningspersonen*.¹¹⁷

4.2 Oppsummering

Det må på bakgrunn av ovennevnte rettskilder legges til grunn at foretaket kan straffes selv om den som handlet på vegne av foretaket var utilregnelig eller ikke utviste skyld, jf. strl. § 27. En naturlig konsekvens er at det ikke lenger er nødvendig å kumulere skyld for å statuere uaktsomhet ved tale om straff for kumulative feil. Det er tilstrekkelig at summen av flere handlinger dekker straffebudets objektive gjerningsinnhold.¹¹⁸ Etter strl. § 27 er det fortsatt ikke et krav om at personen som har overtrådt straffebudet kan identifiseres ved såkalte anonyme feil.¹¹⁹ Ved anonyme feil vil det ikke lenger være nødvendig med problematiske

¹¹³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 432

¹¹⁴ Gröning mfl. (2016) s. 746

¹¹⁵ Gröning mfl. (2016) s. 747

¹¹⁶ Høyvik (2012) s. 360

¹¹⁷ Høyvik (2012) s. 360

¹¹⁸ Høyvik (2012) s. 202

¹¹⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 431

aktsomhetsvurderinger av enkeltpersoner som ikke er individualisert. I relasjon til foretaksstraff for anonyme og kumulative feil utvides anvendelsesområdet til bestemmelsen betraktelig i forhold til reguleringen etter den gamle loven. Subjektiv skyld vil utelukkende kun være et moment av betydning i vurderingen etter strl. § 28.

Det fremgår av forarbeidene at det fortsatt skal gjøres gjeldende en begrensning mot lovovertridelser som skyldes hendelige uhell eller force majeure, samt der hvor det foreligger straffrihetsgrunner. Slike reservasjoner kan imidlertid vanskelig gjøres gjeldende ettersom de er uforenlig med et rent objektivi straffansvar for foretak. Innholdet og rekkevidden av disse reservasjonene er derfor ikke helt opplagt.

Det må etter dette legges til grunn at straffansvaret i strl. § 27 er et rent objektivi ansvar.

5 Konfrontasjon med EMK

5.1 Innledning

Den europeiske menneskerettskonvensjon har grunnleggende betydning for utforming og anvendelse av strafferettsreglene. EMK er inkorporert med forrang, jf. menneskerettsloven § 3, jf. § 2. Det medfører at EMK går foran norsk formell lov ved eventuell motstrid. EMK kan følgelig kun tilsidesettes der hvor lovgiver uttrykkelig har bestemt det. Av dette følger at selv om det ikke foreligger motstrid, har de inkorporerte menneskerettighetene svært stor vekt som rettskilde ved fortolkning av de nasjonale reglene.

På bakgrunn av en nasjonal, internasjonal og menneskerettslig rettsstatsutvikling er menneskerettighetene nå inntatt i Grunnlovens kapittel E. Som følge av lex superior-prinsippet har Grunnloven trinnhøyde over menneskerettighetene, og går dermed foran EMK ved motstrid.¹²⁰ Høyesterettspraksis viser likevel at EMK utgjør en relevant og tungtveiende rettskilde ved tolkning av Grunnloven.¹²¹

I forarbeidene til de nye menneskerettsbestemmelsene i Grunnlovens kapittel E er det uttalt som en generell målsetning at «rettighetene ikke gis et dårligere vern etter Grunnloven enn konvensjonen, ved å sørge for at konvensjonens minimumsvern ivaretas ved tolkningen av Grunnloven.»¹²² En lovbestemmelse i strid med EMK artikkel 6 nr. 2 eller artikkel 7 vil dermed samsvare dårlig med Grunnloven § 96 første og annet ledd.

EMK artikkel 1 regulerer omfanget av medlemslandenes forpliktelser etter traktaten og fastslår at statene skal sikre konvensjonsrettighetene for «everyone». Det er lagt til grunn i litteraturen at juridiske personer er vernet av menneskerettighetene med mindre det følger av en fortolkning av en bestemt rettighet at den ikke er anvendelig.¹²³ Ettersom EMD har avsagt flere avgjørelser der hvor juridiske personer har rettigheter etter EMK er det derfor ikke tvilsomt at foretak nyter beskyttelse etter konvensjonen.¹²⁴

¹²⁰ HR-2016-2554-P

¹²¹ Rt. 2014 s. 1292 (avsnitt 13-15); Rt. 2015 s. 1345 (avsnitt 17); Rt. 2015 s. 93 (avsnitt 57); HR-2016-2554-P (avsnitt 81 flg.)

¹²² Dok. 16 (2011-2012) s. 89-90

¹²³ Aall (1995) s. 297; Kjølbro (2010) s. 45

¹²⁴ Om juridiske personer vern etter EMK artikkel 6 nevnes *Aannemersbedrijf Gebroeders Van Leeuwen B.V. vs. Netherlands* og *Västberga Taxi Aktiebolag and Vulic v. Sweden*. I relasjon til EMK artikkel 7 vises det til *Sud Fondi S.r.l. and others v. Italy*, *Varvara v. Italy* og *G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy*.

Foretaksstraffinstituttet etter norsk rett innebærer at tiltalte kan dømmes for en objektiv overtredelse av et straffebud, uten hensyn til om vedkommende har utvist skyld. Forholdet til EMK reiser særlige problemstillinger om hvorvidt et slikt objektivt ansvar er i samsvar med EMK artikkel 6 nr. 2, artikkel 7 og Grunnloven § 96 første og annet ledd. I relasjon til Grunnloven er det lagt til grunn i rettspraksis at Grl. § 96 annet ledd grunnlovfester EMK artikkel 6 nr. 2.¹²⁵ I det følgende vil det drøftes hvordan et slikt objektivt ansvar forholdet seg til EMK artikkel 7 og EMK artikkel 6 nr. 2 og dermed Grunnloven § 96 første og annet ledd.

5.2 EMK artikkel 7

5.2.1 Lovkravet

EMK artikkel 7 utgjør en vesentlig rettssikkerhetsgaranti, og er en viktig del av konvensjonens beskyttelsessystem.¹²⁶ EMK artikkel 7 nr. 1 forbyr kriminalisering og straffeskjerpelse med tilbakevirkende kraft. Bestemmelsen oppstiller likeledes det strafferettslige legalitetsprinsippet (*nullum crimen, nulla poena sine lege*). Bestemmelsen lyder som følger:

1. No one shall be held guilty of any criminal offence on account of any act or omission which did not constitute a criminal offence under national or international law at the time when it was committed. Nor shall a heavier penalty be imposed than the one that was applicable at the time the criminal offence was committed.

EMK artikkel 7 nr. 1 stiller konkrete krav til utformingen av straffebestemmelser. Fra EMDs storkammeravgjørelse i *Cantoni v. France* hitsettes:

As the Court has already held, Article 7 (art. 7) embodies, inter alia, the principle that only the law can define a crime and prescribe a penalty (nullum crimen, nulla poena sine lege) and the principle that the criminal law must not be extensively construed to an accused's detriment, for instance by analogy. From these principles it follows that an offence must be clearly defined in the law. This requirement is satisfied where the individual can know from the wording of the

¹²⁵ Rt. 2014 s. 1161 (avsnitt 29); Rt. 2014 s. 1292 (avsnitt 14)

¹²⁶ Kjølbros (2020) punkt 14.1 1. spalte

*relevant provision (art. 7) and, if need be, with the assistance of the courts' interpretation of it, what acts and omissions will make him criminally liable.*¹²⁷

Det sluttet fra dette at det bare er lovgiver som kan definere en forbrytelse som kategoriseres som straff. Likeledes følger det at straffebestemmelser ikke må tolkes utvidende til skade for den anklagede, ved for eksempel en analogisk tolkning. Rettssetningen har fått tilslutning i Høyesterettspraksis i dommen inntatt i Rt. 2009 s. 780. Førstvoterende uttalte her at:

*For at hjemmelskravet i EMK artikkel 7 skal være oppfylt, må [...] beskrivelsen være så klar at det i de fleste tilfeller ikke er tvil om hvorvidt handlingen omfattes av bestemmelsen, se storkammerdom 15. november 1996 i saken *Cantoni mot Frankrike* avsnitt 32. [EMD-1991-17862].*¹²⁸

Rettssetningen om at EMK artikkel 7 stiller krav om at straffebudene utformes presist, og at straffansvar ikke må ilegges utenfor de tilfeller som faller inn under ordlyden i straffebudet, er lagt til grunn av Høyesterett ved gjentatte anledninger.¹²⁹

I tillegg til at EMK artikkel 7 oppstiller et krav om hjemmel i lov, følger det av EMDs praksis at hjemmelen må oppfylle krav til tilgjengelighet og forutberegnelighet. Dette kom til uttrykk i EMDs storkammerdom i saken *K.-H.W v. Germany*. Domstolen uttalte at vurderingen etter EMK artikkel 7 knyttet seg til «whether his act, at the time when it was committed, constituted an offence defined with sufficient accessibility and foreseeability by the law of the GDR or international law». ¹³⁰ Rettssetningen har gjentatte ganger blitt lagt til grunn av EMD.¹³¹

En forbrytelse må etter dette være tilstrekkelig klart og presist definert i straffebestemmelsen slik at individet kan forutberegne sin rettsstilling. Denne rettsoppfatningen har fått tilslutning i Høyesterettspraksis.¹³² Dette utgjør materielle begrensninger til utformingen og innholdet til

¹²⁷ *Cantoni v. France* (premiss 29)

¹²⁸ Rt. 2009 s. 780 (avsnitt 21)

¹²⁹ HR-2016-1458-A (avsnitt 8 med videre henv.)

¹³⁰ *K.-H.W. v Germany* (premiss 46)

¹³¹ *Sud Fondi S.r.l. and others V. Italy* (premiss 111-118); *Varvara v. Italy* (premiss 55); *G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy* (premiss 242)

¹³² Rt. 2012 s. 387 (avsnitt 21)

straffebestemmelser. Det tvilsomme er om kravene til legalitet og et klart rettsgrunnlag innebærer en materiell skranke mot objektivt straffansvar (ansvar uten skyld).

Straffeloven § 27 oppstiller et objektivt ansvar for straff. Det vil si at det verken kreves skyld i form av forsett eller uaktsomhet for å begrunne straffansvar. I det følgende analyseres EMDs praksis for å avdekke om objektivt ansvar for foretak er i samsvar med EMK artikkel 7.

5.2.2 EMK artikkel 7; vern mot objektive straffbarhetsvilkår?

I EMDs storkammerdom G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy, fant domstolen at inndragning av ulovlig utviklet eiendom mot tre selskaper og en fysisk person utgjorde «straff» i konvensjonens forstand. Verken selskapene eller deres styremedlemmer var formelt dømt for lovovertrædelsen. Selskapene var ikke parter i straffesaken ettersom juridiske personer ikke straffes i Italia. Det sentrale spørsmålet var om inndragningen utgjorde brudd på EMK artikkel 7.

EMD fant at inndragning utgjorde et «criminal offence» i konvensjonens forstand.¹³³ Domstolen la blant annet vekt på at inndragningen var en strafferettslig sanksjon ilagt av straffedomstolen, og at den hadde et avskrekkende formål.¹³⁴ At inndragning utgjør straff etter EMK fører til betenkeligheter i situasjoner der hvor forbryteren ikke er domfelt, eller at det ikke er tatt stilling til skyldspørsmålet.

I G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy ble det vist til avgjørelsen i en tidligere dom, Sud Fondi and others v. Italy. Denne saken gjaldt også inndragning av utbytte. Storkammeret tilsluttet seg rettssetningen fra Sud Fondi S.r.l. and others v. Italy hvor følgende ble fremholdt:

As regard the Convention, Article 7 does not expressly mention any mental link between the material element of the offence and the person deemed to have committed it. Nevertheless, the rationale of the sentence and punishment, and the 'guilty' concept (in the English version) and the corresponding notion of «personne coupable» (in the French version), support an interpretation whereby Article 7 requires, for the purposes of punishment, an intellectual link (awareness and intent) disclosing an element of liability in the conduct of the perpetrator of the offence, failing which the penalty will be unjustified. Moreover, it would be

¹³³ G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy (premiss 212)

¹³⁴ G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy (premiss 214-233)

*inconsistent, on the one hand, to require an accessible and foreseeable legal basis and, on the other, to allow an individual to be found 'guilty' and to 'punish' him even though he had not been in a position to know the criminal law owing to an unavoidable error for which the person falling foul of it could in no way be blamed.*¹³⁵

Storkammeret tolket uttalelsen fra *Sud Fondi and others v. Italy* dit hen at det etter EMK artikkel 7 måtte innfortolkes et krav om en «mental link».¹³⁶ Domstolen uttalte at:

*The Grand Chamber endorses the analysis to the effect that the rationale of the sentence and punishment, and the 'guilty' concept (in the English version) with the corresponding notion of 'personne coupable' (in the French version), support an interpretation whereby Article 7 requires, for the purposes of punishment, a mental link. As is explained in the *Sud Fondi S.r.l. and Others* judgment (merits, cited above), the principle that offences and sanctions must be provided for by law entails that criminal law must clearly define the offences and the sanctions by which they are punished, such as to be accessible and foreseeable in its effects. This requirement is satisfied where the individual can know from the wording of the relevant provision and, if need be, with the assistance of the courts' interpretation of it, what acts and omissions will make him criminally liable. This also means that, in principle, a measure can only be regarded as a penalty within the meaning of Article 7 where an element of personal liability on the part of the offender has been established.*¹³⁷

Domstolen tilskriver her en direkte sammenheng mellom forutsigbarhetskravet etter EMK artikkel 7 og finner at «a measure can only be regarded as a penalty within the meaning of Article 7 where an element of personal liability on the part of the offender has been established». EMD ga her uttrykk for at straff forutsetter skyld, og at det må innfortolkes et skyldelement i EMK artikkel 7 nr.1.

¹³⁵ G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy (premiss 241 flg.)

¹³⁶ G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy (premiss 242)

¹³⁷ G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy (premiss 242)

I G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy ble det også vist til avgjørelsen i Varvara v. Italy.¹³⁸ Denne saken omhandlet også konfiskasjon av eiendom. I Varvara v. Italy ble det funnet å utgjøre krenkelse av EMK artikkel 7 å beslutte inndragning uten at det var tatt stilling til skyldspørsmålet.¹³⁹ I Varvara v. Italy ble det slått fast at siktemålet med EMK artikkel 7 var å sikre «effective safeguards against arbitrary prosecution, conviction and punishment».¹⁴⁰ I Varvara v. Italy ble det blant annet fremholdt at:

*Nor can one conceive of a system whereby a penalty may be imposed on a person who has been proved innocent or, in any case, in respect of whom no criminal liability has been established by a finding of guilt. This is the third consequence of the principle of legality in criminal law: the prohibition on imposing a penalty without a finding of liability, which also flows from Article 7 of the Convention.*¹⁴¹

Rettssetningen etter Varvara v. Italy ble bekreftet i G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy hvor storkammere uttalte at:

*In conclusion, having regard to the principle that a person cannot be punished for an act engaging the criminal liability of another, a confiscation measure applied, as in the present case, to individuals or legal entities which are not parties to the proceedings, is incompatible with Article 7 of the Convention.*¹⁴²

EMD var i Sud Fondi og Varvara bestemt på at for å være forenlig med EMK artikkel 7, måtte straffen være et resultat av personlig ansvar. Denne rettssetningen ble igjen slått uttrykkelig fast av EMD i G.I.E.M. hvor domstolen fortsatte å tydeliggjøre de relevante prinsipper som følger av EMK artikkel 7.

Det må etter dette anses som et prinsipp at en (juridisk og fysisk) person ikke kan straffes for en handling som er begått av en annen, og at straff uten hensyn til skyld er uforenlig med EMK artikkel 7. I etterkant av avgjørelsen er det blitt lagt til grunn i rettspraksis og litteratur

¹³⁸ G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy (premiss 271 og 272)

¹³⁹ Varvara v. Italy (premiss 58-73)

¹⁴⁰ Varvara v. Italy (premiss 30)

¹⁴¹ Varvara v. Italy (premiss 67)

¹⁴² G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy (premiss 274)

at EMK artikkel 7 må fortolkes slik at det må kreves utvist skyld i form av enten forsett eller uaktsomhet for å ilegge straff.¹⁴³

Forbudet mot å straffe en person der lovbruddet er begått av en annen har opprinnelig vært problematisert under EMK artikkel 6 som et prosessuelt problem.¹⁴⁴ I *G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy* henførte domstolen det problematiske rundt objektive straffbarhetsvilkår under EMK artikkel 7 materielt sett. Det er nærliggende å tenke at inndragningen også kunne vært problematisert opp imot de prosessuelle rettssikkerhetsgarantiene som følger av EMK artikkel 6 nr. 2 ved at inndragningen er egnet ved å rokke ved frifinnelsene i straffesaken.

5.2.3 Er foretaksstraff forenlig med EMK artikkel 7?

EMD har ikke tatt uttrykkelig stilling til hvordan et rent objektivt straffansvar stiller seg i relasjon til EMK artikkel 7. EMDs praksis taler likevel for at sanksjoner som er straff etter EMK artikkel 7 ikke kan ilegges uten at det innfortolkes et krav om skyld. Hvis dette utgangspunktet skulle legges til grunn fullt ut, ville ikke foretaksstraff slik den er konstruert i strl. § 27 stå seg uten at det innfortolkes et krav om at gjerningspersonen har utvist skyld.

Det ble også lagt til grunn i *G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy* at det ikke er adgang til å straffe personer for lovbrudd som er begått av noen andre. Foretaksstraff utgjør nettopp en slik straff der hvor den juridiske personen straffes for et lovbrudd som er begått av en fysisk person.

Eskeland fremholder at ettersom strl. § 27 åpner opp for straff uten skyld, må bestemmelsen være i strid med lovkravet i strl. § 14, jf. Grl. § 96 første ledd.¹⁴⁵ Videre fremholder han at: «[e]n regel om straff uten krav om skyld, er dessuten i strid med den grunnleggende forutsetning for straff, nemlig at den som straffes kan bebreides».¹⁴⁶

Rui hevder at et rent objektivt straffansvar som i strl. § 27 ikke står seg i etterkant av EMDs storkammerdom i *G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy*.¹⁴⁷ Han fremholder at:

Et slikt objektivt ansvar er ikke forenlig med det absolutte forbudet mot rent objektivt straffansvar i foreliggende storkammerdom. Også før denne dommen

¹⁴³ HR-2017-821-A. Rui (2018) s. 204; Kjølbro (2020) punkt 14.1 12. spalte

¹⁴⁴ *Varvara v. Italy* (premiss 63-67)

¹⁴⁵ Eskeland (2015) s. 372

¹⁴⁶ Eskeland (2015) s. 372

¹⁴⁷ Rui (2018) s. 210-211

har det vært reist kritikk mot et objektivt ansvar for foretak for rent objektive overtredelser av straffebud som er gjort av personer som har handlet på vegne av foretaket.¹⁴⁸

Rui fremholder at storkammeravgjørelsen sannsynligvis ikke kan gis en rekkevidde som innebærer at foretaksstraffkonstruksjonen ikke kan opprettholdes.¹⁴⁹ Han påpeker det likevel som problematisk at strl. § 27 er et objektivt ansvar for foretaket, for handlinger som er utført av fysiske personer på vegne av foretaket, uten noen som helst form for subjektiv vurdering.¹⁵⁰

Som redegjort for under punkt 4.1.2, er det i forarbeidene lagt til grunn at force majeure-tilfeller og hendelige uhell faller utenfor straffansvaret. Det samme gjelder for tilfeller der hvor det foreligger straffrihetsgrunner. Disse reservasjonene kan tas til inntekt for at det må innfortolkes et krav om uaktsomhet hos gjerningspersonen, noe som kunne være egnet til å tilfredsstille kravet til en «mental link». På den andre siden er det klare holdepunkter i forarbeidene for at det objektive straffansvaret i strl. § 27 ble innført for å unngå bruk av vanlig uaktsomhet i strafferetten.¹⁵¹

Når det i G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy ble konstatert at det er en forutsetning for straff at det foreligger en «mental link» etter EMK artikkel 7, må det konkluderes med at det må innfortolkes et skyldkrav i strl. § 27, slik at bestemmelsen er i overensstemmelse med EMK.

Et rent objektivt straffansvar som i strl. § 27 vil etter dette ikke være forenlig med EMK artikkel 7. Det vil følgelig være nødvendig å vurdere endringer av foretaksstraffen slik den er konstruert i strl. § 27 ettersom den åpner for straff uten skyld. Inntil videre må det innfortolkes et krav om utvist skyld i strl. § 27.

5.3 EMK artikkel 6 nr. 2

5.3.1 Uskyldspresumsjonen

Uskyldspresumsjonen er et element i kravet til rettferdig rettergang som følger av EMK artikkel 6. Uskyldspresumsjonen følger av EMK artikkel 6 nr. 2, og lyder som følger:

¹⁴⁸ Rui (2018) s. 211

¹⁴⁹ Rui (2018) s. 211

¹⁵⁰ Rui (2018) s. 211-212

¹⁵¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 242

Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proven guilty according to law.

Etter EMK artikkel 6 nr. 2 har en siktet rett til å bli betraktet som uskyldig inntil skyld er bevist etter loven (*in dubio pro reo*). I dette kravet innfortolkes et krav om at påtalemyndigheten har bevisbyrden i straffesaker, og at all rimelig tvil skal komme den siktede til gode.¹⁵² EMD har formulert det slik at «any doubt should benefit the accused».¹⁵³

Begrunnelsen for at det er påtalemyndigheten, og ikke tiltalte, som har bevisbyrden er at det ville vært uforenlig med en presumsjon om at vedkommende er uskyldig. Det generelle utgangspunkt er at gjerningspersonen må ha utvist skyld. Rent objektive straffbarhetsvilkår gjør det følgelig enklere å håndheve straffebud ettersom det ikke kreves ført bevis for tiltaltes skyld for hele eller deler av gjerningsbeskrivelsen. Dermed ser vi at bruk av objektive straffbarhetsvilkår kan være et problem opp mot at påtalemyndigheten skal ha bevisbyrden.

Spørsmålet er så hvordan uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2 stiller seg til et objektivt straffansvar.

5.3.2 EMK artikkel 6 nr. 2; vern mot objektive straffbarhetsvilkår?

EMD har ikke tatt uttrykkelig stilling til om EMK artikkel 6 nr. 2 innebærer et materielt vern mot objektive straffbarhetsvilkår.¹⁵⁴ Praksis fra EMD viser likevel at det etter EMK artikkel 6 nr. 2 på visse vilkår i prinsippet er adgang til å straffe på objektivt grunnlag uavhengig av skyld.¹⁵⁵ Den sentrale avgjørelsen fra EMD er *Salabiaku v. France* som omhandlet presumsjoner.

En presumsjon er en formodning om skyld, hvilket innebærer at tiltalte må føre motbevis for at hans skyld ikke foreligger. Skyldpresumsjoner (eller omvendt bevisbyrde) medfører i realiteten et ansvar uten skyld i de tilfeller hvor tiltalte ikke er i stand til å føre bevis for skyldfrihet.¹⁵⁶ Ved objektive straffbarhetsvilkår vil skyld ikke være et relevant tema for frifinnelse.¹⁵⁷

¹⁵² Rt. 2014 s. 1292 (avsnitt 15 med videre henv. til høyesterettspraksis og EMDs praksis)

¹⁵³ *Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain* (premiss 77)

¹⁵⁴ Høyvik (2012) s. 345

¹⁵⁵ *Salabiaku v. France* (premiss 28)

¹⁵⁶ *Andenæs mfl.* (2004) s. 212

¹⁵⁷ *Rui* (2018) s. 207

Salabiaku v. France gjaldt overtredelse av den franske tolloven for smugling av ulovlige varer. EMD kom med en generell uttalelse vedrørende objektive straffbarhetsvilkår og fremholdt at:

*[...] the Contracting States may, under certain conditions, penalise a simple or objective fact as such, irrespective of whether it results from criminal intent or from negligence. Examples of such offences may be found in the laws of the Contracting States.*¹⁵⁸

Proporsjonalitetsbegrensningen fra Salabiaku v. France ved bruk av skyldpresumsjoner er gjentatte ganger lagt til grunn i EMDs praksis.¹⁵⁹

I Rt. 2005 s. 833 trakk Høyesterett opp grensene for objektive straffbarhetsvilkår på bakgrunn av sin forståelse av Salabiaku v. France. I plenumsdommen behandlet Høyesterett forholdet mellom uskyldpresumsjonen og objektive straffbarhetsvilkår. Spørsmålet var om uskyldpresumsjonen i artikkel 6 nr. 2 gir beskyttelse mot objektive straffbarhetsbetingelser. Straffeloven (1902) § 195 regulerte «seksuell omgang med barn under 14 år». Skyldkravet var forsett, jf. strl. (1902) § 40. Etter dagjeldende straffelov fritok ikke villfarelse om barnets alder for straff, jf. strl. (1902) § 195 tredje ledd. Det betyr at gjerningspersonens forsett ikke måtte omfatte at fornærmede faktisk var under 14 år. Villfarelse med hensyn til barnets alder utgjør en subjektiv forutsetning hos gjerningspersonen. Når villfarelsen ikke fritok for straff, utgjorde det et objektivt straffansvar etter strl. (1902) § 195 tredje ledd.

Høyesterett kom på bakgrunn av en analyse av EMDs praksis til at objektive straffbarhetsvilkår ikke i seg selv er i strid med konvensjonen.¹⁶⁰ Det måtte likevel innfortolkes et krav om uaktsomhet med hensyn til barnets alder for å unngå krenkelse av EMK artikkel 6 nr. 2. Førstvoterende uttalte om objektive straffbarhetsvilkår at:

[...] bruken av slike vilkår må holdes innenfor visse grenser i tråd med de kriterier som er trukket opp for presumsjoner i Salabiaku-dommen (EMD-1983-10519), og senere videreført i de svenske sakene om tilleggsskatt og i de avvsningsavgjørelsene som jeg har gjennomgått. Dette innebærer at det må

¹⁵⁸ Salabiaku v. France (premiss 27)

¹⁵⁹ Janosevic v. Sweden (premiss 101); Västberga Taxi Aktiebolag and Vulic v. Sweden (premiss 113)

¹⁶⁰ Rt. 2005 s. 833 (avsnitt 74)

foretas en proporsjonalitetsvurdering. Objektive straffbarhetsvilkår aksepteres bare innenfor rimelige grenser tatt i betraktning hva som står på spill. Siktedes rett til å forsvare seg er blant elementene i den samlede vurdering som må foretas. Denne proporsjonalitetsvurdering, som jeg mener følger av EMK artikkel 6 nr. 2, må også norske domstoler foreta.¹⁶¹

Fra førstvoterendes uttalelse sluttet det at den samme proporsjonalitetsbegrensningen som gjelder ved anvendelse av presumsjoner i henhold til EMK artikkel 6 nr. 2, også gjelder for objektive straffbarhetsvilkår. Det følger således en proporsjonalitetsbegrensning etter EMK artikkel 6 nr. 2 ved bruk av objektive straffbarhetsvilkår.

EMD tok stilling til om en tilsvarende straffebestemmelse som i strl. (1902) § 195 tredje ledd utgjorde krenkelse av EMK artikkel 6 nr. 2 i avvisningsavgjørelsen i sak G v. the United Kingdom. EMD uttalte her at:

In the instant case, the prosecution was required to prove all the elements of the offence beyond reasonable doubt. The Court does not consider that Parliaments decision not to make available a defence based on reasonable belief that the complainant was aged 13 or over can give rise to any issue under Article 6 §§ 1 og 2 of the Convention. Section 5 of the 2003 [act] does not provide for presumptions of fact or law to be drawn from elements proved by the prosecution. The Principle considered in Salabiaku (cited above) therefore has no application here.¹⁶²

Denne avvisningskjennelsen tok ikke konkret stilling til om et rent objektivt straffansvar er i strid med uskyldpresumsjonen. Domstolen kom imidlertid til at proporsjonalitetsvurderingen fra Salabiaku (og Rt. 2005 s. 833) ikke hadde anvendelse i saken, og at et objektivt straffansvar med hensyn til barnets alder ikke utgjorde noen krenkelse av EMK artikkel 6 nr. 2.

Om sin forståelse av avgjørelsen uttaler Skoghøy at:

¹⁶¹ Rt. 2005 s. 833 (avsnitt 74)

¹⁶² G v. the United Kingdom (premiss 29)

EMD skiller i denne avgjørelsen mellom bevisregler og materielle vilkår for straff, og etter det som blir uttalt her, er det bare bevisregler som omfattes av artikkel 6 nr. 2. Skyldpresumsjoner har karakter av bevisregler, mens objektive straffebestemmelser gjelder materielle straffbarhetsvilkår og skulle da falle utenfor bestemmelsen. Da avgjørelsen mot Storbritannia på dette punkt er uforenlig med dommene 23. Juli 2002 i sakene Janosevic mot Sverige og Västberga Taxi Aktiebolag og Vulic mot Sverige, fremstår det som noe uklart hva som er gjeldende EMK-rett.¹⁶³

På bakgrunn av Skoghøys forståelse av avvisningsavgjørelsen er det etter hans oppfatning uklart om EMK art. 6 nr. 2 verner mot objektive straffbarhetsvilkår.

Rui mener at det i etterkant av G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy vanskelig kan være tvilsomt at G v. the United Kingdom ikke anses for å gi uttrykk for gjeldende EMK-rett.¹⁶⁴ Han begrunner det med at storkammerdommen i G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy klart må gå foran en avvisningsavgjørelse som G v. the United Kingdom.¹⁶⁵ Rui gir videre uttrykk for at G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy utgjør en «stille fravikelse» fra rettsoppfatningen i G v. the United Kingdom og påpeker at EMD i storkammer overhodet ikke nevner avvisningsavgjørelsen.¹⁶⁶

Det er etter dette usikkerhet med hensyn til om EMK artikkel 6 nr. 2 angir en proporsjonalitetsbegrensning ved bruk av objektivt straffansvar. Høyesterettsavgjørelsen i Rt. 2005 s. 833 er imidlertid klar på at skyldpresumsjoner og objektive straffbarhetsvilkår nyter tilsvarende vern etter EMK artikkel 6 nr. 2. Det vil si at objektive straffbarhetsvilkår er underlagt den samme proporsjonalitetsvurderingen som presumsjoner etter EMK artikkel 6 nr. 2.

For det følgende vil det undersøkes hvordan foretaksstraff etter strl. § 27 forholder seg til proporsjonalitetskravet.

¹⁶³ Skoghøy (2014) s. 317

¹⁶⁴ Rui (2018) s. 208

¹⁶⁵ Rui (2018) s. 207-208

¹⁶⁶ Rui (2018) s. 208

5.3.3 Er foretaksstraff forenlig med EMK artikkel 6 nr. 2?

Straff for foretak er per definisjon objektivt. Det vil alltid være objektive elementer ved foretaksstraff all den tid foretaket ikke har skylddevne. Handle- og skylddevnen vil alltid måtte tilskrives fysiske personer som handler på foretakets vegne. I lys av uskyldspresumsjonen er det prinsipielt sett svært betenkelig å straffe subjekt A for det subjekt B har gjort.

Foretaket er objektivt ansvarlig for handlinger fysiske personer har utført på vegne av foretaket, uten at det kreves utvist noen skyld for disse fysiske personene. Dette utgjør et dobbelt objektivt ansvar, først for foretaket, dernest for de fysiske personene som handler på vegne av det. Uskyldspresumsjonen står særlig sterkt i strafferetten, slik at det faktum at foretaksstraff er plassert i strafferetten og i prinsippet kommer til anvendelse ved alle typer lovbrudd, taler mot at det objektive straffansvaret er proporsjonalt.

I strl. § 27 første ledd annet punktum er det inntatt en fotnote som henviser til EMK artikkel 6 nr. 2 og strl. § 28 bokstav b. Tilføyelsen i strl. § 28 bokstav b om at det skal vektlegges om «noen som handler på vegne av foretaket, har utvist skyld» er ment for å avhjelpe betenkelighetene ved å operere med et objektivt vilkår for straff i strl. § 27.¹⁶⁷ Det innebærer at gjerningspersonens skyld er relevant for hensiktsmessighetsvurderingen og taler for at foretaksstraff er proporsjonalt. På den andre siden konstaterte Høyesterett i Rt. 2005 s. 833 at EMK artikkel 6 nr. 2 setter skranke for objektive straffbarhetsvilkår. Det betyr at tilføyelsen i strl. § 28 bokstav b bare kan gi begrenset vekt i proporsjonalitetsvurderingen.

Foretaket er avskåret for enhver vurdering av sine subjektive forhold ettersom et foretak ikke har subjektive forhold overhodet. Eventuelle straffrihetsgrunner, hendelige uhell eller force majeure er i denne sammenheng helt teoretiske. Dette taler i retning av at den objektive siden ved foretaksstraff er uproportjonal. Gjerningspersonens subjektive forhold er imidlertid relevant i den fakultative adgangen til å straffe foretak, noe som gjør det mindre betenkelig og taler for at straffansvaret er proporsjonalt.

Sanksjonene mot foretak begrenser seg til bøter og økonomiske reaksjoner, og følgelig vil det ikke være aktuelt med mer inngripende tvangsmidler som fengsel, forvaring og

¹⁶⁷ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 397

samfunnsstraff. Det gjør foretaksstraff mindre belastende enn straff for fysiske personer, og taler i retning av at foretaksstraff er proporsjonal.

Et annet interessant aspekt i denne vurderingen er Høyesteretts dom inntatt i Rt. 2007 s. 1684. Her slo Høyesterett fast at et foretaksansvar uten krav om ledelsesskyld ikke var i strid med uskyldspresumsjonen.¹⁶⁸ Saken gjaldt foretaksstraff etter strl. (1902) § 48a og § 48b. Begrunnelsen for at straffansvaret ikke utgjorde en krenkelse av uskyldspresumsjonen var at:

Det er ikke tale om et straffeansvar på rent objektivt grunnlag, da det blant annet stilles krav om at noen som har handlet på vegne av foretaket, har overtrådt et straffebud. I denne saken er A dømt for overtredelse av forurensningsloven § 78. Et foretak kan ikke selv utvise skyld, og grunntanken bak foretaksstraffen i § 48a er at selskapet hefter for sine ansatte. Det er et grunnvilkår for identifikasjon mellom foretak og lovovertreder at handlingen er foretatt på vegne av foretaket, og jeg kan ikke se at det her går noe avgjørende skille mellom en vanlig ansatt og en ledelsesansatt i relasjon til uskyldspresumsjonen i artikkel 6.¹⁶⁹

Etter strl. (1902) § 48a var det et krav om subjektiv skyld hos gjerningspersonen, jf. redegjørelsen under punkt 2.2.1. Høyesteretts begrunnelse forstås slik at skyldkravet i strl. (1902) § 48a var egnet til å oppfylle de krav som uskyldspresumsjonen oppstiller. Straffeloven § 27 oppstiller verken krav om at gjerningspersonen eller ledelsen har utvist skyld, noe som i lys av Rt. 2007 s. 1684, skaper tvil om hvorvidt det objektive straffansvaret er i overensstemmelse med uskyldspresumsjonen.

Samlet sett er det gode grunner for at foretaksstraff slik den er konstruert i strl. § 27 ikke er proporsjonal. Samtidig må det tillegges betydelig vekt at straffen ikke innebærer noen slags frihetsberøvelse av enkeltindividet. Det må etter dette anses uavklart om den objektive ansvarskonstruksjonen for foretaksstraff er forenlig med uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 nr. 2.

¹⁶⁸ Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 38)

¹⁶⁹ Rt. 2007 s. 1684 (avsnitt 38)

6 Rettspolitiske synspunkter

6.1 Innledning

Under punkt 4.2. i avhandlingen konkluderes det med at strl. § 27 utgjør et rent objektivt ansvar. Straffeloven § 27 gjør følgelig unntak fra skyldprinsippet. Det er også uttrykkelig forutsatt i forarbeidene at det kan gjøres unntak fra skyldprinsippet, slik at foretak kan gjøres strafferettslig ansvarlig på objektivt grunnlag.¹⁷⁰ Ettersom foretaksstraff etter strl. § 27 sannsynligvis ikke er forenlig med EMK artikkel 7, vil det kun knyttes noen korte bemerkninger til hensiktsmessigheten av det objektive straffansvaret. Følgende vil det være et sentralt rettspolitisk poeng å undersøke om det kan implementeres et krav om skyld ved ileggelse av foretaksstraff.

6.2 Hensiktsmessigheten av et objektivt straffansvar for foretak

Det er utvilsomt rettspolitiske gode grunner for å sanksjonere foretak ettersom mye kriminalitet begås i regi av foretak. Et rent objektivt ansvar bidrar til en effektiv retts håndhevelse, ettersom det ikke er nødvendig å påvise personlig ansvar og skyld hos gjerningspersonen.

En prinsipiell betenkelighet ved vidtrekkende kriminalisering er imidlertid at det skaper usikkerhet og sviktende forutberegnelighet. Foretaksansvarets fakultative karakter er ikke tilstrekkelig for å avhjelpe disse prinsipielle betenkelighetene.¹⁷¹ Det er en lovgiveroppgave å vurdere hvilke handlinger som er straffbare. Ved å tillegge myndighet til påtalemyndigheten og domstolen å bestemme om foretaket skal straffes, har lovgiver tillit til at den vidtrekkende lovgivningen vil bli brukt hensiktsmessig. Kriminaliseringen vil likevel være et problem selv om den ikke brukes. Straffansvaret for foretak er kommet til gjennom en pragmatisk balansering av skyldprinsippet og prevensjonshensyn.¹⁷²

En sentral del av den systemorienterte begrunnelsen for innførselen av strl. (1902) § 48a var å foreta en nødvendig opprydding i særlovene. I lys av det strafferettslige legalitetsprinsippet fremstår det da betenkelig å gjøre det på en måte som forflytter skyldvurderingen fra lovgiver

¹⁷⁰ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 6

¹⁷¹ Jacobsen (2016) s. 58

¹⁷² Jacobsen (2016) s. 60

til domstolen gjennom et «kan»-skjønn. Dette fører til uforutsigbarhet om hvilke forhold som medfører straff, og dermed fremstår rettstilstanden som uklar.

Foretaksstraff er kommet til gjennom et pragmatisk reguleringsbehov, men bør likevel tilpasses strafferettssystemet for å ha legitimitet ettersom den gjør et betydelig inngrep i skyldprinsippet. Hvis foretaksstraff ikke kan tilpasses strafferetten burde lovgiver akseptere at skyldprinsippet er forpliktende for juridiske personer så vel som for fysiske personer, og dermed ta avstand fra en slik konstruksjon som strl. § 27 representerer. I det følgende vil det redegjøres for hvordan et krav om skyld som forutsetning for foretaksstraff kan utformes.

6.3 Representasjonsansvar

6.3.1 *Prinsipalansvar*

Prinsipalansvaret innebærer at foretaket kan straffes for handlinger begått av enhver fysisk person som opptrer på dets vegne.¹⁷³ En slik konstruksjon kjenner man igjen fra strl. (1902) § 48a. Straffeloven § 48a var i litteraturen kategorisert som et representasjonsansvar.¹⁷⁴

I litteraturen er det blitt tatt til tale for at «[t]anken bak prevensjon som begrunnelse for skyldkravet er at lovens straffetrussel bare virker overfor den som forstår eller burde ha forstått at hans handling kan komme i strid med straffelovgivningen».¹⁷⁵

Konstruksjonen etter strl. § 48a oppstilte som den store hovedregel at gjerningspersonen måtte oppfylle skyldkravet i det underliggende, jf. redegjørelsen under punkt 2.3.1. ovenfor.

Straffansvaret overfor foretaket vil alltid være objektivt. I lys av legalitetsprinsippet og skyldprinsippet vil det likevel være mindre betenkelig å operere med et krav om at gjerningspersonen må oppfylle straffebudets skyldrekvisitt. Det vil forhindre et dobbelt objektivt ansvar slik som i strl. § 27 ved at ansvaret er objektivt både for foretaket og for gjerningspersonen.

Departementet tok et prinsipielt standpunkt om at kriminalisering av uaktsom atferd som «utgangspunkt» burde forutsette grov uaktsomhet.¹⁷⁶ Det fører til at det gjennom et prinsipalansvar oppstilles et krav om at gjerningspersonen har opptrådt grovt uaktsomt. Det

¹⁷³ Høyvik (2012) s. 110

¹⁷⁴ Høyvik (2012) s. 109

¹⁷⁵ Hika (2010) s. 510

¹⁷⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 242

var en sentral begrunnelse mot at det skulle videreføres et skyldkrav for gjerningspersonen ettersom det kompliserer og fordyrer rettsanvendelsen.¹⁷⁷ Slike prosessøkonomiske hensyn bør imidlertid balanseres med varsomhet mot hensynene bak skyldkravet, uskyldspresumsjonen og lovkravet, og kan derfor ikke tillegges avgjørende vekt.¹⁷⁸ Likeledes fremgår det av proposisjonen at et krav om grov uaktsomhet der hvor uaktsomhet var ønskelig ikke utgjorde mer enn et *utgangspunkt*. Det kan derfor oppstilles som et unntak med krav om vanlig uaktsomhet for gjerningspersoner som handler på vegne av et foretak.

Handlinger begått av utilregnelige ville følgelig falt utenfor straffansvaret for foretak ettersom de ikke kan utvise skyld. Et prinsiplansvar ville videre avgrenset ansvaret mot hendelige uhell og force majeure-tilfeller på samme måte som etter strl. (1902) § 48a. Ansvaret ville også avgrenset seg mot tilfeller hvor det foreligger straffrihetsgrunner.

6.3.2 Ledelsesansvar

Et annet alternativ vil følgelig være et representasjonsansvar som tilskriver foretaket ansvar for lovbrudd begått at foretakets øverste organer eller ledelse, lignende det erstatningsrettslige organansvaret som er omtalt ovenfor under punkt 2.1.

Foretaksstraff skal bidra til å skjerpe ansvarsbevisstheten hos ledelsen, og dermed gi bedriftene et sterkere incitament til å styrke opplæringen av sine ansatte, og til å gjennomføre bedre kontroll med overholdelse av regelverket.¹⁷⁹

Et objektivt straffansvar for gjerningspersonen skal fortrinnsvis skjerpe ledelsens aktsomhet med hensyn til organisatoriske forhold. Dette synspunktet er imidlertid ikke forenlig med betraktningen om at straffansvar og straff er et resultat av en form for klander. Likeledes er det ikke forenlig med at prevensjonshensynet gjør seg gjeldende overfor den som visste eller burde vite at handlingen var lovstridig. Det har ingen preventiv effekt å domfelle et foretak der hvor foretakets ledelse ikke har hatt noen mulighet å sikre seg mot den straffbare handling. Foretaksstraff som organisatorisk incitament til å forhindre lovbrudd taler følgelig for at det burde være et skyldkrav til foretakets ledelse eller andre overordnede.

¹⁷⁷ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 242

¹⁷⁸ Hika (2010) s. 514

¹⁷⁹ NOU 1983: 57 s. 152

Et uaktsomhetsansvar for manglende ansettelse, opplæring, instruksjon og kontroll vil kunne være formålstjenlig. Et skyldkrav til foretakets ledelse vil være egnet til å motvirke ansvarspulverisering ved at de som faktisk har det organisatoriske ansvaret i bedriften holdes ansvarlig for den uforsvarlige virksomheten når lovbrudd skjer.

Den legislative begrunnelsen for et skyldkrav til ledelsen er først og fremst at det som oftest er ledelsen som står for de organisatoriske rutinene i foretaket. Det gjør at det er ledelsen som er nærmest til å forhindre lovovertridelser. For det andre hviler ledelsesansvaret på at det er rimelig å ilegge foretaket et større ansvar for ledelsespersoner enn for underordnede ettersom det oftest er ledelsen som profitterer på lovovertridelsene.

Med et skyldkrav til ledelsen vil det sentrale være hvorvidt ledelsen kunne forutsett lovovertridelsen, og i hvilken utstrekning de har prøvd å forhindre lovbruddet. Foretaket vil følgelig straffes for hendelige uhell, force majeure og handlinger begått av utilregnelige, med mindre ledelsen ikke er noe å bebreide.

6.3.3 Supplerende ansvar for anonyme og kumulative feil

En naturlig konsekvens av et prinsippansvar og ledelsesansvar som omtalt ovenfor under punkt 6.3.1. og 6.3.2. er at ansvaret ikke omfatter anonyme og kumulative feil.

Sett hen til begrunnelsen for skyldkravet i strl. (1902) § 48a kan det synes som om formålet med foretaksstraff langt på vei var å ramme anonyme og kumulative feil, jf. redegjørelsen under punkt 2.2. ovenfor. Et alternativ er derfor et eget ansvar for anonyme og kumulative feil som rammer de tilfellene der hvor gjerningsinnholdet og skyldkravet oppfylles av en eller flere innenfor foretaket og der hvor gjerningspersonen er ukjent.

Et alternativ vil her kunne være at foretak er ansvarlig for anonyme og kumulative feil der hvor gjerningsbeskrivelsen i straffeloven ikke forutsetter strengt personlige elementer. På den måten ville man kunne begrense ansvaret til straffebud med krav om uaktsomhet. Foretaket ville da ikke kunne straffes for anonyme og kumulative overtridelser av straffebud som krever forsett. En slik reservasjon kan utgjøre en slags adekvansbegrensning mot upåregnelige hendelsesforløp.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Andenæs mfl. (2016) s. 132-133

6.4 Oppsummering

På bakgrunn av de rettspolitiske betraktningene kan de preventive hensyn som begrunner et objektivt straffansvar for foretak vanskelig veie opp for de hensyn som begrunner skyldprinsippet. For å legitimere foretaksstraff må man først akseptere at skyldprinsippet er forpliktende for juridiske personer, og følgelig omstrukturere foretaksansvaret.

I lys av skyldprinsippet burde foretaksansvaret bygget på et krav om at gjerningspersonen og ledelsen har utvist skyld. Det ville sannsynligvis begrenset omfanget av foretaksstraff, og er dermed ikke forenlig med at foretaksstraff skal være effektivt.

Et alternativ ville følgelig vært en kombinasjon av prinsipalansvaret og ledelsesansvaret. Ansvaret ville da betinget at gjerningspersonen utviste subjektiv skyld, samt at det måtte være et krav om at lovovertrедelsen måtte ha skjedd i virksomhetens interesse og at foretaket hadde en reell mulighet for å unngå lovovertrедelsen. Det ville avgrenset ansvaret mot upåregnelige hendelsesforløp, samtidig som det hadde anmodet foretakets øverste organer om å sørge for en forsvarlig virksomhet.

Referanseliste

Litteratur

- Aall 1995 Aall, Jørgen, *Rettergang og menneskerettigheter: Den europeiske menneskerettighetskonvensjons artikkel 6 og norsk straffeprosess*, 1. utgave, Oslo: Universitetsforlaget 1995
- Andenæs 1976 Andenæs, Johs, *Statsforfatningen i Norge*, 1. utgave, Oslo: Universitetsforlaget 1976
- Andenæs mfl. 2004 Andenæs, Johs., Matningsdal, Magnus & Rieber-Mohn, Georg Fredrik, *Alminnelig strafferett*, 5. utgave, Oslo: Universitetsforlaget 2004
- Andenæs mfl. 2016 Andenæs, Johs, Rieber-Mohn & Sæther, *Alminnelig strafferett*, 6. utgave, Oslo: Universitetsforlaget 2016
- Eskeland 2015 Eskeland, Ståle, *Strafferett*, 5. utgave, Oslo: Cappelen Damm Akademisk Forlag 2015
- Gröning mfl. 2016 Gröning, Linda, Husabø, Erling Johannes, Jacobsen, Jørn, *Frihet, forbrytelse og straff*, 1. utgave, Bergen: Fagbokforlaget 2016
- Gröning mfl. 2019 Gröning, Linda, Husabø, Erling Johannes, Jacobsen, Jørn, *Frihet, forbrytelse og straff*, 2. utgave, Bergen: Fagbokforlaget 2019
- Høyvik 2012 Høyvik, Knut, *Foretaksstraff*, 1. utgave, Oslo: Cappelen Damm Akademisk 2012
- Kjølbros 2010 Kjølbros, Jon Fridrik, *Den Europæiske Menneskerettighetskonvention*, 3. utgave, Danmark: Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2010
- Kjølbros 2020 Kjølbros, Jon Fridrik, *Den Europæiske Menneskerettighetskonvention*, 5. utgave, Danmark: Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2020
- Matningsdal 2003 Matningsdal, Magnus, *Straffeloven Kommentarutgave*, 2. utgave, Oslo: Universitetsforlaget 2003

- Matningsdal 2015 Matningsdal, Magnus, *Straffeloven Alminnelige bestemmelser kommentarutgave*, Oslo: Universitetsforlaget 2015
- Mæland 2004 Mæland, Henry John, *Innføring i alminnelig strafferett*, Bergen: Justian 2004

Artikler

- Hika (2010) Hika, Gemetchu, «Objektivt straffansvar – unntak fra skyldkravet i norsk strafferett og forholdet til uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6 (2)», *Tidsskrift for rettsvitenskap s. 505-547*
- Jacobsen (2016) Jacobsen, Jørn, «Fiksjon utan moral eller konstruksjon utan verdi?», *Tidsskrift for strafferett s. 43-74*
- Matningsdal (1996) Matningsdal, Magnus, «Straffansvar for foretak», *Jussens Venner 98-115*.
- Rui (2015) Rui, Jon Petter, «Skyldprinsippet», *LoR 09/2015 s. 511-512*
- Rui (2018) Rui, Jon Petter, «Fra menneskerettighetsdomstolen; Ingen straff uten skyld (nulla poena sine culpa) G.I.E.M. S.R.L. og andre mot Italia, søkenummer 1828/06 storkammerdom 28. Juni 2018», *Tidsskrift for strafferett s. 202-215*
- Skoghøy (2014) Skoghøy, Jens Edvin A., «Forvaltnings sanksjoner, EMK og Grunnloven», *Jussens Venner 297-339*

Lover

- 1814 Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven)
- 1902 Lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven)
- 1969 Lov 13. juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning (skadeserstatningsloven)
- 1999 Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)
- 2005 Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven)

Konvensjoner

EMK Europarådets konvensjon av 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen)

Forarbeid

Ot.prp. nr. 60 (1952)	Om lov om priser og konkurransereguleringer m. v.
Ot.prp. nr. 11 (1979-1980)	Om lov om vern mot forurensninger og om avfall (forurensningsloven)
NOU 1983: 57	Straffelovgivningen under omforming Straffelovkommisjonens delutredning I
NOU 1989: 11	Straffansvar for foretak
Ot.prp. nr. 27 (1990-1991)	Om lov om endringer i straffeloven m.m. (straffansvar for foretak)
NOU 2003: 12	Ny konkurranselov
Ot.prp. nr. 90 (2003-2004)	Om lov om straff (straffeloven)
Innst. O. nr. 72 (2004-2005)	Innstilling fra justiskomiteen om lov om straff (straffeloven)
Ot.prp. nr. 22 (2008-2009)	Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)

Dok. 16 (2011-2012)

Rapport til Stortingets
presidentskap fra
Menneskerettighetsutvalget om
menneskerettigheter i Grunnloven

Rettspraksis

Høyesterettspraksis

Rt. 1938 s. 411

Rt. 1977 s. 1207

Rt. 1988 s. 789

Rt. 1988 s. 1356

Rt. 2002 s. 1312

Rt. 2005 s. 833

Rt. 2007 s. 1684

Rt. 2008 s. 996

Rt. 2009 s. 780

Rt. 2012 s. 387

Rt. 2012 s. 770

Rt. 2014 s. 1161

Rt. 2014 s. 1292

Rt. 2015 s. 93

Rt. 2015 s. 475

Rt. 2015 s. 1345

Rt. 2015 s. 1504

HR-2016-1458-A

HR-2016-2554-P

HR-2017-821-A

EMDs praksis

Salabiaku v. France, EMD nr. 10519/83

Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain, EMD nr. 10590/83

Cantoni v. France, EMD nr. 17862/91

A.P., M.P. og T.P v. Switzerland, EMD nr. 19958/92

Aannemersbedrijf Gebroeders Van Leeuwen B.V. mot Netherlands, EMD nr. 32602/96

K.-H.W v. Germany, EMD nr. 37201/97

Vástberga Taxi Aktiebolag and Vulic v. Sweden, EMD nr. 36985/97

Janosevic v. Sweden, EMD nr. 3419/97

Sud Fondi S.r.l. and others v. Italy, EMD nr. 75909/01

G v. the United Kingdom, EMD nr. 37334/08

Varara v. Italy, EMD nr. 17475/09

G.I.E.M. S.r.l. and others v. Italy, EMD nr. 1828/06; 34163/07; 19029/11

Mandat

Justis- og beredskapsdepartementet 2018

Mandat for utredning av reglene om
foretaksstraff og korrupsjon

